

Міністерство освіти і науки України
Чернігівський промислово-економічний коледж
Київського національного університету технологій та дизайну

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник директора з НР

_____ С.В.Бондаренко

_____ 20__ р.

Методичне забезпечення
семінарських занять з дисципліни
Основи правознавства
для студентів 2 курсу
спеціальності:

5.05070104 «Монтаж і експлуатація електроустаткування підприємств і
цивільних споруд»

Уклав

Григор'єва О.І.

Розглянуто на засіданні
циклової комісії гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
Протокол №__ від _____ 20__ року
Голова циклової комісії _____ Л. М. Чубич

Семінарське заняття №1

Тема: Функції держави. Форми та механізм держави

Мета: поглибити та систематизувати знання студентів про державу, її ознаки та функції; визначити особливості державної влади.

План:

- 1 Функції держави
- 2 Форми держави
- 3 Механізм держави

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: держава, суверенітет, функції держави.

Теми рефератів:

- 1 Види монархій
- 2 Види республік

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН:

підручник, презентації мультимедійний комплекс

Література:

- 1 Конституція України.
- 2 Коровіна Л.Д. Основи правознавства. Навчальний посібник, К., 2008 р.
- 3 Правознавство: Підручник/За редакцією В.В.Копейчикова, А. М. Колодія - К.: "Юрінком Інтер" 2006 р.

1 Функції держави

Призначення держави реалізується через її основні функції. Термін "функція", у перекладі з латинської, означає здійснити, виконати. Функції держави виражають соціальну природу держави і конкретизують її суть. Вони тісно пов'язані з завданнями, цілями і суттю держави, але не зводяться до них. Завдання — це те, що необхідно зробити, а функція — це діяльність, процес вирішення завдання. Цілі держави у тій чи іншій мірі визначають систему її функцій, проте це не означає їх тотожність.

Функції держави — це основні напрямки діяльності держави, в яких відображаються та конкретизуються її завдання і цілі, виявляється сутність та соціальне призначення держави у суспільстві.

Функції держави реалізуються передусім в процесі її впливу на суспільні відносини і їх не слід ототожнювати з функціями окремих гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) та функціями окремих державних органів. Хоча законодавчі, управлінські, судові функції і наближаються до функцій держави, але вони є меншими за обсягом і не є їм тотожними. Аналогічно більш вузькій, локальний характер, порівняно з функціями держави, мають і функції окремих державних органів.

В основу формування функцій держави покладені суспільні потреби й інтереси. Функції держави відображають реалізацію загально-соціальних або "спільних справ", що забезпечують об'єктивне існування людей. Функції держави постійно розвиваються під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Одні функції виникають, інші змінюються, треті зникають. Такими

факторами можуть бути соціальні зміни в суспільстві; зміни типу, форми держави; міжнародна обстановка тощо.

Держава виконує надзвичайно багато функцій, які вивчаються різними галузями наук. Теорія держави аналізує лише основні функції держави, які можна класифікувати за такими критеріями:

1) за соціальним значенням державної діяльності:

основні функції — найважливіші напрямки діяльності держави, які мають пріоритетне значення у визначений історичний період розвитку суспільства (захист прав і свобод людини, економічна, соціальна тощо);

неосновні (додаткові) функції — напрямки діяльності держави по здійсненню конкретних завдань, які мають супроводжувальний, допоміжний або обслуговуючий характер (управління персоналом, оподаткування, фінансовий контроль тощо);

2) за часом їх дії:

постійні функції — напрямки діяльності держави, що здійснюються впродовж тривалого часу і притаманні їй на всіх або більшості етапах її існування, розвитку та функціонування (політична, соціальна, організація оборони країни тощо);

тимчасові функції — напрямки діяльності держави, які спрямовані на вирішення деяких невідкладних завдань і здійснюються протягом певного періоду її існування (боротьба з стихійним лихом, введення надзвичайного стану тощо);

3) за сферою суспільного життя:

гуманітарні функції — напрямки діяльності держави та її органів із забезпечення кожній людині належних умов життя;

економічні функції — напрямки діяльності держави та її органів щодо регулювання сфери економічних відносин на ринкових засадах і добросовісної конкуренції, створення умов для розвитку виробництва, захист різних форм власності;

політичні функції — напрямки діяльності держави та її органів зі створення умов для формування і функціонування державної влади на засадах демократії, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя;

4) за територіальною спрямованістю:

внутрішні функції - напрямки діяльності держави, що здійснюються в межах її території і в яких конкретизується її внутрішня політика відносно економічних, ідеологічних, культурних та інших сторін життя суспільства;

зовнішні функції — напрямки діяльності держави, що здійснюються за межами її території у взаємовідносинах з іншими державами та міжнародними організаціями, в яких виявляється її зовнішня політика.

Як внутрішні, так і зовнішні функції не можуть бути однаковими для всіх держав. Певні відмінності залежать від типу держави і характеру політичного режиму, від етапів її розвитку, міжнародної обстановки, характеру взаємовідносин співіснуючих між собою держав. Між внутрішніми і зовнішніми функціями існує тісний зв'язок. Кожна держава заради

найефективнішого вирішення своїх внутрішніх завдань вступає у відносини з іншими країнами у сфері економіки, політики, культури тощо. З їх допомогою держава може швидше і ефективніше вирішувати свої внутрішні проблеми, особливо тоді, коли для цього у неї немає необхідних сировинних та інших матеріальних ресурсів. Це призводить до того, що значна частина зовнішніх функцій стає, по суті, продовженням внутрішніх, особливо у державах з однотипною соціальною базою.

Внутрішні і зовнішні функції держав соціально-демократичної орієнтації можна класифікувати залежно від сфери впливу: в гуманітарній, економічній і політичній сферах.

Види внутрішніх функцій Української держави:

1) у гуманітарній сфері:

гуманітарна функція - забезпечення, охорона та захист прав і свобод людини і громадянина;

екологічна функція - забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги, охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів;

соціальна функція - забезпечення соціального захисту особи, охорона здоров'я, соціальне забезпечення нормальних умов існування людини;

культурно-виховна функція — організація освіти, виховання особи, підтримка і розвиток науки, культури;

2) в економічній сфері:

господарсько-стимулююча функція - створення умов для розвитку виробництва, захист різних форм власності;

господарсько-організаційна функція - організація і програмування виробництва на державних підприємствах, розпорядження об'єктами державної власності, забезпечення права громадян на підприємницьку діяльність;

науково-організаторська функція - організація і стимулювання наукових досліджень у господарській сфері;

3) у політичній сфері:

функція демократизації суспільного життя - створення умов для розвитку демократичних форм і інститутів, які враховували б інтереси різних соціальних груп суспільства, створення умов для існування легальної опозиції, для діяльності всіх політичних партій та інших громадських об'єднань, які діють в межах Конституції та законів України;

національно-забезпечувальна функція - створення умов для збереження і розвитку національної самобутності корінної та всіх інших націй;

охоронна функція - охорона і захист конституційного ладу, законності та правопорядку, забезпечення громадського миру, прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина.

Зовнішні функції Української держави:

1) у гуманітарній сфері:

участь у міжнародному забезпеченні та захисту прав людини;

допомога населенню інших країн у разі стихійного лиха та кризових ситуацій;

участь у захисті природного середовища;

участь у міжнародному культурному співробітництві;

2) в економічній сфері:

участь у міжнародному економічному співробітництві, інтеграція до світової економіки;

участь у розв'язуванні глобальних економічних і наукових проблем енергетики, космічного простору, використання морів і океанів тощо;

3) у політичній сфері:

організація, підтримка і розвиток міждержавних договірних відносин на основі загально визнаних принципів міжнародного права;

захист державного суверенітету, оборона країни від зовнішнього нападу, анексії;

участь у забезпеченні ненасильницького миру в усіх регіонах світу;

участь у боротьбі з порушеннями міжнародного правопорядку, в тому числі з використанням військових засобів.

Отже, групування функцій держави на різні види залежить від багатьох факторів і може здійснюватися за різноманітними напрямками діяльності держави.

Держава виконує свої функції у притаманних їй формах.

Форми здійснення функцій держави — це специфічні однорідні напрямки діяльності держави, за допомогою яких реалізуються її функції.

За наявності правових наслідків, названі форми поділяються на правові та організаційні. Правові форми завжди є організаційними, проте не всі організаційні форми є правовими. Серед форм діяльності держави пріоритетне місце посідають правові форми. Саме в них відображається зв'язок держави і права, обов'язок держави при здійсненні своїх функцій діяти на основі права і в межах закону.

Правові форми здійснення функцій держави — це визначена чинним законодавством діяльність державних органів та їх посадових осіб, пов'язана з виданням та застосуванням юридичних актів, які спрямовані на здійснення функцій держави.

Правовими формами здійснення функцій держави є такі:

1) правотворча діяльність — це діяльність компетентних державних органів та їх посадових осіб щодо розробки, прийняття, зміни, скасування та систематизації нормативно-правових актів, які регламентують процес реалізації функцій держави;

2) правозастосовна діяльність — це діяльність компетентних державних органів та їх посадових осіб щодо застосування правових норм і винесення обов'язкових для виконання індивідуально-правових приписів;

3) правоохоронна діяльність — це діяльність спеціально створених державних органів та їх посадових осіб щодо нагляду і контролю за дотриманням норм права, їх охорони від правопорушень, захисту наданих громадянам суб'єктивних прав і забезпеченню виконання покладених на них

юридичних обов'язків, а також відновлення правового стану у разі нанесення шкоди інтересам суспільства, правопорядку.

Організаційні форми здійснення функцій держави — це діяльність державних органів, яка спрямована на сприяння реалізації функцій держави, і не пов'язана з виданням юридичних фактів. Виділяють наступні організаційні форми:

1) організаційно-регламентуюча діяльність держави — це поточна організаційна робота щодо вирішення конкретно-політичних завдань та техніко-організаційного забезпечення функціонування різних ланок державного механізму (підбір та розстановка кадрів, підготовка документів, організація проведення виборів тощо);

2) організаційно-господарська діяльність держави — це поточна господарська робота щодо матеріального забезпечення виконання різних державних функцій (бухгалтерський облік, статистика, організація постачання, збуту тощо);

3) організаційно-ідеологічна діяльність держави — це повсякденна роз'яснювальна, виховна робота, пов'язана із забезпеченням та виконання різних функцій держави (роз'яснення змісту виданих законів та інших нормативно-правових актів, формування суспільної думки, робота засобів масової інформації тощо).

При здійсненні своїх функцій держава, поряд з певними формами, використовує також різноманітні методи, а саме:

1) метод переконання — реалізується шляхом правового виховання населення, проведенням різних профілактичних заходів;

2) метод заохочення — реалізується шляхом пропаганди позитивного досвіду та надання різних матеріальних чи моральних заохочень колективам, особам, які не допускають правопорушень і беруть активну участь у боротьбі з правопорушниками;

3) метод примусу — реалізація шляхом застосування до суб'єктів, які скоїли правопорушення відповідних заходів впливу, перевиховання та спонукування до діяльності спрямованої на усунення шкоди, що заподіяна такою поведінкою іншим суб'єктам. Отже, функції держави являють собою єдність змісту, форм і методів здійснення державної влади у певній сфері державної діяльності.

2 Форми держави

Поняття форми держави як організації державної влади включає в себе форму правління, форму державного устрою і форму державного (політичного) режиму. Форма держави характеризує одночасно спадкоємність, стабільність, життєздатність державної влади як сутнісного прояву будь-якої держави. Вивчення форми держави має велике значення для сучасного державного будівництва, вдосконалення організаційно-управлінських почав.

Форма правління характеризує організацію вищої державної влади в країні, порядок створення, структуру та компетенцію се органів, взаємодія їх

між собою і населенням, ступінь і процедури участі останнього в їх формуванні.

Виділяють дві основні історичні форми правління: монархічну і республіканську. Вони відрізняються один від одного порядком утворення органів влади, їх складом, повноваженнями.

Монархічна форма правління означає зосередження вищої державної влади в руках однієї людини (особи) - монарха (короля, царя, шаха тощо). Ця влада, як правило, передається у спадок, діяльність монарха не обмежена в часі, монарх не несе юридичної відповідальності ні перед громадянами, ні перед судовими органами. Монархії бувають трьох видів.

Абсолютна (необмежена) монархія характеризується нічим і ніким не обмеженою владою монарха, який сам видає закони, виступає в ролі вищого судді, є верховним головнокомандувачем, призначає та звільняє з посади чиновників і т. д. До абсолютних монархій можна віднести Францію до 1789 р., Росію з кінця XVII ст. до 1917 р., в даний час - Саудівську Аравію.

Представницька (обмежена) монархія - це така форма правління, де влада монарха (однієї людини) обмежена владою представницького (колегіального) органу з певними законодавчими повноваженнями. Її історичними різновидами є станово-представницька, конституційна парламентська і конституційна-дуалістична монархія.

У станово-представницької монархії влада монарха обмежена повноваженнями представницького органу, що складається з людей різних соціальних верств (станів) населення: дворянства, духовенства, купців, ремісників. Ці повноваження носили, як правило, дорадчий характер і мали відносно значення у законодавчій і судовій діяльності. Прикладами тут можуть служити Франція і Росія часів переходу від феодальної роздробленості до унітарним державам.

При конституційної парламентської монархії влада монарха істотно обмежена парламентом, і це закріплено в конституціях або відповідних нормативних правових актах конституційного значення. Законодавча влада тут належить парламенту, виконавча - уряду, який формується парламентом і несе відповідальність перед ним. До найбільш суттєвих повноважень монарха належать: право відкладального вето, право розпуску парламенту у виняткових випадках, право помилування злочинців за згодою парламенту, нагородження державними нагородами і деякі інші права. Сучасні конституційні парламентські монархії (Великобританія, Нідерланди, Швеція, Норвегія, Люксембург, Бельгія, Данія та ін) є високорозвинутими країнами в політичному і соціально-економічному відношенні.

Конституційна-дуалістична монархія має місце бути, як правило, на початковій стадії розвитку конституційного монархічного ладу. Тут монарх має право формувати уряд, право розпуску парламенту, право абсолютного вето, право призначати і зміщати відповідальних посадових осіб та інші повноваження. У минулому до дуалістичним монархіям зараховували Австрію, Італію, Румунію, в даний час такими вважають Йорданію, Марокко.

В якості відносно самостійного виду монархічної форми правління можна виділити нетрадиційну монархію. Прикладами в цьому плані є такі держави: Австралія - конституційна парламентська монархія, що входить в Співдружність, очолювану Великобританією; главою держави вважається королева Великобританії, здійснює свої повноваження через призначуваних нею генерал-губернатора і губернаторів штатів; Швеція - конституційна виборна монархія, де на чолі дев'яти штатів стоять спадкові монархи, а чотири штату очолюються губернаторами. Спадкові правителі утворюють Рада правителів і зі свого складу обирають Верховного правителя на п'ять років; Об'єднані Арабські Емірати, включають в себе декілька монархій - еміратів, очолюваних емірами, кожен з яких по черзі стає Верховним еміром ОАЕ.

Республіканська форма правління, заснована на принципах виборності та народного представництва вищих органів державної влади, що обираються на певний термін з повноваженнями, закріпленими в законі.

Республіці притаманний демократичний спосіб утворення верховних органів держави. У розвинених державах взаємовідносини між вищими органами влади будуються на принципі поділу влади, ці органи мають зв'язок з виборцями і відповідальні перед ними.

Республіканська форма правління зародилася в рабовласницьких державах. Найбільш яскравий прояв вона знайшла в Афінської демократичної республіки. Тут всі органи держави, у тому числі вищі (найважливішим з них було народне зібрання), обиралися повноправними громадянами Афін. Однак більш поширеною в рабовласницьких державах була аристократична республіка, де у формуванні та роботі виборних органів державної влади брала участь військово-земельна знати.

В епоху феодалізму республіканська форма правління застосовувалася нечасто. Вона виникала в тих середньовічних містах, які мали право на самовизначення (Венеція, Генуя, Любек, Новгород, Псков).

Сучасні республіки поділяються на парламентські та президентські.

У парламентській республіці парламент формує уряд і здійснює контроль за його діяльністю. Уряд формується з представників політичних партій, що представляють парламентську більшість. Президент республіки також обирається парламентом. Його повноваження у сфері законодавчої діяльності обмежуються підписанням законів і виданням указів. Парламентська республіканська форма правління існує сьогодні у ФРН, Австрії, Греції, Італії, Швейцарії та інших країн.

При президентській республіці президент обирається населенням (або колегією виборщиків), як правило, очолює уряд, який відповідальний перед ним. Президент має право вето на закони, прийняті парламентом, право законодавчої ініціативи і право самостійно видавати нормативні правові акти, право розпускати парламент (в деяких державах), є верховним головнокомандувачем. І (резидентська республіканська форма правління в даний час діє в Росії, США, Мексиці, Франції, Єгипті та інших державах.

Виділяють змішані (парламентсько-президентські) республіки, де забезпечується своєрідний баланс повноважень між президентом і парламентом (Туреччина, Польща та ін).

В якості нетрадиційних республік, що володіють такими відмітними рисами, як повновладдя виборних органів - Рад, наявність імперативного мандата (відкликання депутатів), втручання у державні справи правлячої політичної партії, називають радянські республіки, республіки країн народної демократії, республіки ряду соціалістичних країн.

Форма державного устрою - це територіальна організація державної влади, що відображає співвідношення держави як цілого з його складовими частинами, розподіл повноважень між центральними, регіональними і місцевими властями.

Розрізняють три види форм державного устрою: унітарну, федеративну і конфедеративну.

Унітарна держава - це цілісне централізована держава, адміністративно-територіальні одиниці якої (області, провінції, округи тощо) не мають статусу державних утворень, не володіють суверенними правами.

В унітарній державі існують єдині вищі органи держави, єдине громадянство, єдина конституція, що створює організаційно-правові передумови для високого ступеня впливу центральної державної влади на всій території країни. Органи адміністративно-територіальних одиниць знаходяться або в повному підпорядкуванні центру, або в подвійному підпорядкуванні - центру і місцевим представницьким органам.

Для унітарної держави характерні єдина судова, грошова, фінансова і податкова системи, наявність, як правило, однопалатного парламенту. Унітарними державами можна назвати Великобританії, Данії, Японії, Норвегії, Угорщини, Чехії, Словаччини та ін.

Слід помститися також унітарні держави з автономіями, обсяг повноважень яких залежить від сформованих історичних обставин (Іспанія, Китай, Данія та ін).

Федеративна держава (федерація) - складна союзна держава, частини якого (республіки, штати, землі, кантони й ін.) є державами, або державними утвореннями, що володіють суверенітетом. Федерація будується на засадах децентралізації.

У строго науковому сенсі федерацією називають союз держав, заснований на договорі або конституції. Тому федерація можлива тільки там, де об'єднуються самостійні держави.

Вхідні до складу федерації державні утворення і держави називаються її суб'єктами. Вони можуть мати свої конституції, своє громадянство, власні вищі державні органи - законодавчі, виконавчі, судові. Наявність у федерації двох систем вищих органів федерації та її суб'єктів - викликає необхідність розмежування їх повноважень і предметів ведення.

Способи розмежування компетенції, що застосовуються в різних федераціях, різноманітні, однак найбільш поширеними є два. У США, Канаді, Бразилії, Мексиці та інших країнах конституції встановлюють сфери,

що підпадають під виключну компетенцію федерації, виключну компетенцію її суб'єктів. У ФРН, Індії, Росії конституції крім того передбачають сферу спільної компетенції федерації і її суб'єктів.

Конфедерація - це союз суверенних держав, утворений для досягнення певних цілей (економічних, військових, соціально-політичних та ін). Тут союзні керівні органи лише координують діяльність держав - членів конфедерації і тільки з тих питань, для вирішення яких вони об'єдналися. Конфедерація не володіє суверенітетом, суверенітетом володіють її члени.

Історичний досвід показує, що конфедеративні об'єднання мають нестійкий, перехідний характер: вони або розпадаються, або перетворюються на федерації. Наприклад, штати Північної Америки з 1776 по 1787 р. були об'єднані в конфедерацію, що диктувалося інтересами боротьби проти британського панування. Конфедерація стала сходинкою на шляху створення федеративної держави - США. Створена в 1952 р. конфедерація Єгипту і Сирії (Об'єднана Арабська Республіка) розпалася. Конфедерація кантонів Швейцарії, яка існувала з 1815 по 1848 р., "переросла" в класичну федерацію. Ознаки конфедерації проявляються в Європейському Союзі, Співдружності Незалежних Держав.

Державно-політичний режим - це сукупність методів і способів здійснення державної влади.

Політичний режим залежить насамперед від того, якими методами в державі здійснюється політична влада. Якщо це методи переконання, узгодження, законності, парламентаризму, якщо застосовується тільки правовий примус, то в наявності прогресивний, демократичний режим. Коли ж на перший план виходять методи насильства, у державі складається режим реакційний, антидемократичний. Існують режими, де тією чи іншою мірою поєднуються обидва початку.

У кожній країні політичний режим визначається співвідношенням, розкладом політичних сил. У країнах, де існує стійкий баланс політичних сил чи досягнуто довготривале національне згоду, результатом є стабільний політичний режим. Але якщо в країні верх беруть то одні, то інші сили, політичний режим постійно змінюється.

При демократичному режимі вищі органи держави мають мандат народу, влада реалізується в його інтересах демократичними та правовими методами. Тут права і свободи людини і громадянина всебічно гарантовані і захищені, закон панує у всіх сферах життя суспільства.

Вкрай недемократичною є тоталітарний фашистський режим, коли влада переходить в руки реакційних сил, здійснюється диктаторськими, насильницькими методами. Права і свободи людини і громадянина нічим і ніким не захищені, у суспільстві панують свавілля і беззаконня.

Слід зауважити, що в ряді розвинених країн поряд із державно-політичним режимом, правопорядком, іншими політико-правовими явищами складається так званий публічний порядок. В його основі лежать відповідні традиції громадянського суспільства, менталітет населення і правосвідомість чиновників, ставлення держави до своїх громадян, усталені звичаї ділового

обороту в комерційній, банківській, споживчої діяльності та інші фактори. Публічний правопорядок охоплює самі різноманітні публічні сфери життєдіяльності суспільства - це і забезпечення безпеки населення і послідовна боротьба з злочинністю, і діяльність по мінімізації корупції, заходи і відносини у сфері оподаткування, і врегулювання взаємовідносин між працівниками і роботодавцями, та ін.

4 Механізм держави

Поняття «механізм держави» тісно пов'язане з категорією «державний апарат» (рис. 1.3). Останню прийнято вживати у двох значеннях — широкому та вузькому. У широкому значенні поняття «державний апарат» як сукупність усіх органів державної влади збігається з визначенням механізму держави, ідентичному їй. У більш вузькому значенні під державним апаратом розуміють апарат державного управління. Саме в цьому значенні як сукупності виконавчо-розпорядчих, управлінських органів використовується термін «державний апарат» у науці адміністративного права.

Доцільно уточнити визначення категорії «державний апарат» з погляду його використання у сфері державного управління та державної служби, а саме: державний апарат — публічно-правова інституціональна система органів державної влади, їх територіальних та внутрішніх підрозділів, посад державних службовців у цих органах.

Поняття механізму держави розкривається через характерні риси чи якості, що дають змогу відокремити його від недержавних структур у політичній системі суспільства.

По-перше, механізм держави — це система органів державної влади, заснована на єдності принципів його організації і діяльності, закріплених у конституції держави.

По-друге, механізм держави характеризується складною структурою, що відображає певне місце, яке посідають у ній різні органи державної влади, їх співвідношення та взаємозв'язки. При цьому необхідно враховувати, який системовизначальний чинник структури державного механізму в відповідних історичних умовах даної держави закріплений в її конституції.

Так, у ст. 6 Конституції України закріплений принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Також визначено, що Президент України є главою держави, Верховна Рада України — єдиний законодавчий орган, Кабінет Міністрів України — вищий орган виконавчої влади.

По-третє, між державним механізмом і функціями держави існує тісний зв'язок. Функції сучасної держави здійснюються, одержують своє реальне втілення за допомогою державного механізму як сукупності органів державної влади та їх додатків.

Разом із тим, від функцій держави залежить структура державного механізму, вони безпосередньо впливають на виникнення, розвиток і зміст діяльності тих чи інших органів держави.

По-четверте, механізм держави для забезпечення покладених на нього завдань управління справами суспільства, впливу на складні соціально-економічні процеси і сфери, виконання пов'язаних з цим державних функцій

має необхідні матеріальні засоби, так звані «матеріальні придатки», на які спираються у своїй діяльності окремі органи державної влади та органи місцевого самоврядування і без яких не може обходитись жодна держава.

Особливість цих придатків у тому, що вони виділяються в механізмі держави не як самостійні частини (елементи), тобто не як органи державної влади, а саме як «матеріальні придатки» останніх. До них належать різні матеріальні цінності, бюджетні кошти, майно, споруди, підсобні приміщення, а також підприємства, установи, організації, що необхідні для функціонування органів державної влади. До розглянутих матеріальних засобів, «матеріальних придатків» механізму держави, не входять партії, профспілки та інші громадські об'єднання. Їх не слід змішувати. Останні співвідносяться з державним механізмом як складові елементи єдиної для даного суспільства політичної системи.

Узагальнення наведених ознак дозволяє дійти такого висновку: механізм сучасної держави — це просякнута єдиними, законодавчо закріпленими принципами, заснована на розподілі влади і наявності необхідних матеріальних придатків система органів державної влади та місцевого самоврядування, яка здійснює завдання і функції держави або забезпечує їх здійснення.

Механізм держави заснований на певних принципах. Їх можна розподілити на загальні, що належать до механізму держави в цілому, і часткові, дія яких поширюється лише на окремі ланки державного механізму, певні органи або групи органів.

Загальні принципи, у свою чергу, прийнято ділити на дві групи. До першої належать принципи, закріплені в конституції держави, до другої — принципи, сформульовані в законодавчих актах, що визначають функціонування органів державної влади.

Перша група охоплює конституційно визнані принципи організації та діяльності механізму держави: народовладдя, гуманізм, поділ влади, законність тощо.

Принцип народовладдя в Україні проявляється в демократичній організації держави, республіканській формі правління, за яких носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ. Народ здійснює свою владу по різних каналах, у тому числі й безпосередньо через вибори Президента України, народних депутатів єдиного законодавчого органу — Верховної Ради, депутатів органів місцевого самоврядування. Проте чільне місце в низці засобів з реалізації цінностей суспільства, що визначені політичною системою, посідає механізм держави в особі об'єднаних ним органів державної влади та місцевого самоврядування.

Принцип гуманізму в формуванні та діяльності механізму держави ґрунтується на конституційно визначеній ознаці України як соціальної держави. Її політика спрямована на задоволення духовних і матеріальних потреб особистості, забезпечення добробуту людини і суспільства.

Конституція України вперше в основах конституційного ладу проголосила, що людина, її права і свободи є найвищою цінністю. Визнання,

дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина — обов'язок держави. Ця конституційна вимога звернена до всіх без винятку органів державної влади та місцевого самоврядування, до кожного державного службовця. Це положення знаменує принципову зміну у взаємовідносинах громадян і держави. Разом з тим, зміни не можуть відбутися водночас, але важливо, що Конституція гарантує новий магістральний шлях розвитку України та визначає принципи формування всієї системи державного управління, зокрема механізму держави.

Принцип поділу влади, за яким державна влада здійснюється на засадах поділу на законодавчу, виконавчу та судову, передбачає самостійність органів, що належать до різних гілок влади, їх здатність забезпечити механізм стримувань і противаг з метою запобігання надмірного посилення чи піднесення якої-небудь з гілок над іншими, захоплення ким-небудь влади або присвоєння владних повноважень.

Ефективне функціонування влади вимагає її неподільності. Влада повинна бути єдиною. Тому з позицій системного підходу необхідно мати на увазі поділ, точніше розмежування, функцій різних гілок влади, їх завдань і повноважень. Даний принцип являє собою системно-інтегруючий фактор механізму сучасної української держави.

Принцип унітарного державного устрою характеризується єдиною структурою державного апарату на всій території країни. Повноваження органів державної влади поширюються на всю територію країни, здійснюється централізація всього державного апарату і запроваджується прямий чи опосередкований (побічний) контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування. Усі адміністративно-територіальні одиниці мають однаковий статус і однакові взаємовідносини з вищим і центральними органами виконавчої влади, не маючи будь-якої політичної самостійності. У країні існують: єдине громадянство; єдина система права; єдина система виконавчої влади; єдина судова система; єдина система здійснення контрольно-наглядових функцій — прокуратура; єдина система податків тощо.

Залежно від того, який вид контролю здійснює виконавча влада за органами місцевого самоврядування, унітарні держави розподіляються за цією ознакою на централізовані та децентралізовані.

Принцип законності містить у собі обов'язковість дотримання та виконання вимог Конституції України та її законів. Згідно з Конституцією України органи державної влади та посадові особи, рівно як і органи місцевого самоврядування, громадяни та їх об'єднання зобов'язані дотримуватися Конституції та законів України.

Стосовно організації та функціонування механізму держави цей принцип містить такі вимоги:

верховенство закону та безпосередня дія конституційно закріплених прав і свобод людини та громадянина, здійснення всіх владних повноважень виключно на основі законів і відповідних підзаконних нормативних актів;

особлива відповідальність органів держави та державних службовців за забезпечення законності, прав і свобод громадян, гарантій від необґрунтованого притягання їх до відповідальності або незаконного позбавлення тих чи інших благ;

рішуче припинення різних порушень закону, від кого б вони не йшли; неминуча відповідальність за скоєні злочини та інші правопорушення.

Семінарське заняття № 2

Тема: Громадянство України як один з інститутів Конституційного права

Мета: з'ясувати співвідношення понять «Особа-Людина-Громадянин-Громадянство»; сприяти усвідомленню студентами важливості належності до громадянства та виховувати почуття гордості за належність до українського громадянства.

План:

- 1 Поняття громадянства
- 2 Підстави набуття громадянства
- 3 Підстави припинення громадянства
- 4 Гарантії і механізми захисту прав і свобод громадян.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: людина, особа, громадянин, громадянство.

Теми рефератів:

- 1 Права іноземців, що перебувають на території України.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН:

підручник, презентації мультимедійний комплекс

Література:

- 1 Конституція України.
- 2 Коровіна Л.Д. Основи правознавства. Навчальний посібник, К., 2008 р.
- 3 Правознавство: Підручник/За редакцією В.В.Копейчикова, А. М. Колодія - К.: "Юрінком Інтер" 2006 р.

1 Громадянство України: поняття.

Громадянство - це постійний правовий зв'язок особи і держави, що виявляється у їх взаємних правах та обов'язках. Громадянин не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство. Громадяни України незалежно від підстав отримання громадянства мають рівні конституційні права і рівні перед законом. Громадянин України не може бути вигнаний за межі України чи виданий іншій державі. Україна захищає своїх громадян за кордоном.

Громадянами України є:

1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24.08.1991 р.) постійно проживали на території України;

2) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України "Про громадянство України" (13.11. 1991 р.) проживали в Україні і не були громадянами інших держав;

3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13.11. 1991 р. і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року органами внутрішніх справ України внесено запис "громадянин України", а також діти таких осіб, які прибули разом з батьками в Україну, якщо на момент прибуття в Україну вони не досягли повноліття;

4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України.

Питання громадянства України регулюється Конституцією України, Законом України "Про громадянство" від 18.01.2001 р., міжнародними договорами України.

Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у Законі України "Про громадянство України" застосовуються правила міжнародного договору.

2 Підстави набуття громадянства.

Підстави набуття громадянства України: 1) народження;

2) територіальне походження;

3) внаслідок прийняття до громадянства;

4) внаслідок поновлення у громадянстві;

5) внаслідок усиновлення;

6) внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування;

7) внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною опіки;

8) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини;

9) внаслідок встановлення батьківства;

10) за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Особи, які є громадянами держав, міжнародний договір України з якими дозволяє особі звертатися для набуття громадянства України за умови, якщо вона доведе, що не є громадянином цієї держави, можуть подавати заяви про набуття громадянства України лише після припинення іноземного громадянства. Особи, які є іноземцями, мають припинити іноземне громадянство і подати документ про це, виданий уповноваженим органом відповідної держави, до органу, що здійснив реєстрацію, протягом року з моменту реєстрації її громадянином України,

Умовами прийняття до громадянства України є:

1) визнання і дотримання Конституції України та законів України;

2) зобов'язання припинити іноземне громадянство або не перебування в іноземному громадянстві (для осіб, які були громадянами держав, міжнародні договори України з якими дозволяють особам звертатися для набуття громадянства України за умови, якщо доведуть, що вони не є громадянами іншої договірної сторони). Особи, які є іноземцями, мають взяти зобов'язання припинити іноземне громадянство і подати документ про це, виданий уповноваженими органами відповідної держави, до органу, що прийняв документи про прийняття їх до громадянства України, протягом року з моменту прийняття їх до громадянства України. Якщо особа, маючи всі передбачені законодавством цієї держави підстави для отримання такого документа, з незалежних від неї причин не може його отримати або їй надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, вона подає декларацію про відмову від іноземного громадянства. Це правило не поширюється на осіб, які є громадянами держав, міжнародні договори України з якими дозволяють особам звертатися для набуття громадянства України за умови, якщо доведуть, що вони не є громадянами іншої договірної сторони. Зобов'язання припинити іноземне громадянство не вимагається від іноземців, які є громадянами держав, законодавство яких передбачає автоматичне припинення особами громадянства цих держав одночасно з набуттям громадянства іншої держави або міжнародні договори України з якими передбачають припинення особами громадянства цих держав одночасно з набуттям громадянства України, та осіб без громадянства;

3) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років.

Ця умова не поширюється на особу, яка перебуває у шлюбі з громадянином України терміном понад два роки та постійно проживає в Україні на законних підставах, і на особу, яка постійно проживає в Україні на законних підставах та перебувала з громадянином України понад два роки у шлюбі, який припинився внаслідок його смерті.

Для осіб, яким надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, термін безперервного проживання на законних підставах на території України встановлюється на три роки з моменту надання їм статусу біженця в Україні чи притулку в Україні, а для осіб, які в'їхали в Україну особами без громадянства, - на три роки з моменту одержання дозволу на проживання в Україні;

4) отримання дозволу на постійне проживання в Україні. Ця умова не поширюється на осіб, які мають у паспорті

громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року відмітку про постійну або тимчасову прописку на території України, а також на осіб, яким надано статус біженця в Україні або притулок в Україні;

5) володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкуванні. Ця умова не поширюється на осіб, які мають певні фізичні вади (сліпі, глухі, німі);

б) наявність законних джерел існування. Ця умова не поширюється на осіб, яким надано статус біженця в Україні або притулок в Україні.

Особливими випадками є прийняття до громадянства України тих осіб, які мають визначні заслуги перед Україною, і осіб, прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України.

До громадянства України не приймається особа, яка:

- 1) вчинила злочин проти людства чи здійснювала геноцид;
- 2) засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості);
- 3) вчинила на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України тяжким злочином.

Особа, яка набула громадянство України і подала декларацію про відмову від іноземного громадянства, зобов'язується повернути паспорт іноземної держави до уповноважених органів цієї держави.

3 Підстави припинення громадянства.

Громадянство України припиняється:

1) внаслідок виходу із громадянства за клопотанням громадянина України (вихід дітей віком від 15 до 18 років з громадянства України може відбутися лише за їхньою згодою);

2) внаслідок втрати громадянства України:

- якщо громадянин України після досягнення ним повноліття добровільно набув громадянство іншої держави;

- якщо іноземець набув громадянство України і не подав документ про припинення іноземного громадянства або декларацію про відмову від нього;

- якщо іноземець набув громадянство України і скористався правами або виконав обов'язки, які надає чи покладає на нього іноземне громадянство;

- якщо особа набула громадянства України на підставі подання свідомо неправдивих відомостей чи фальшивих документів;

- якщо громадянин України без згоди державних органів України добровільно вступив на військову службу, на роботу в службу безпеки, правоохоронні органи, органи юстиції або органи державної влади чи органи місцевого самоврядування іншої держави.

3) за підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Діючим законодавством України на Президента України покладено такі повноваження:

- прийняття до громадянства;

- припинення громадянства.

На органи внутрішніх справ покладено:

- здійснення прийому заяв про громадянство від осіб, які постійно проживали на Україні і направлення їх з необхідними документами Президенту України;

- відправлення належних осіб до Президента України;

- підготовка подання про втрату громадянства особами, які постійно проживали на території України.

4 Гарантії і механізми захисту прав і свобод громадян.

Реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем української дійсності. Конституційне прагнення розвивати і зміцнювати демократичну державу неможливо реалізувати без утвердження в суспільній свідомості і соціальній практиці невідчужуваних прав і свобод людини, нормативного закріплення їх гарантій. Держава зобов'язана проявляти активність у забезпеченні прав людини, у створенні матеріальних, організаційних, соціальних, політичних та інших умов для найповнішого використання людиною своїх прав і свобод.

Встановлення системи гарантій не забезпечує автоматичної реалізації прав і свобод людини. У зв'язку з цим у науковий обіг введено поняття соціально-юридичного механізму захисту прав людини і громадянина як системи засобів та факторів, які створюють необхідні умови поваги прав і свобод людини. В структуру механізму входять: 1. Органи державної влади і місцевого самоврядування та відповідні посадові особи;

2. Спеціалізовані державні і громадські органи та організації у справі захисту прав і свобод людини і громадянина (наприклад, адвокатура, прокуратура, суд тощо);

3. Політичні партії і відповідні громадські організації та їх органи;

4. Нормативно-правові акти матеріального і процесуального характеру, які передбачають і закріплюють права, порядок їх реалізації і захисту та юридичну відповідальність за їх порушення;

5. Правові акти (документи), які підтверджують наявність, межі і характер прав і свобод;

6. Інші соціальні норми та їх акти (статути політичних партій і громадських організацій, звичаєві норми тощо);

7. Засоби масової інформації, державні і недержавні органи та організації в галузі масової інформації.

Даний механізм повинен також включати засоби стимулювання реалізації прав і свобод, у тому числі створення умов, за яких закріплені права і свободи можуть реально належати конкретній особі, використовуватись нею без будь-яких зовнішніх перепон.

Конституція України досить чітко визначає систему органів та посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права і свободи людини і громадянина. Це: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України.

Верховна Рада України здійснює захист прав і свобод через законодавчу діяльність шляхом визначення виключно в законах України прав і свобод людини і громадянина, гарантій цих прав і свобод, основних обов'язків громадян, громадянства, правосуб'єктності громадян, статусу іноземців і осіб без громадянства; прав корінних народів і національних меншин; основ соціального захисту; визначення правового режиму власності,

правових засад і гарантій підприємництва, правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання (пп. 1—3, 6—8 ч. 1 ст. 92 Конституції).

Особливе місце у системі гарантій посідає Президент України. Він зобов'язаний сприяти формуванню відповідних механізмів контролю та забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, а обстоюючи їх, створювати умови нетерпимого ставлення до будь-яких випадків порушення таких прав і свобод. Для виконання зазначених обов'язків Президент наділений правом вето щодо прийнятих Верховною Радою законів із наступним поверненням на повторний розгляд; повноваженнями щодо скасування актів Кабінету міністрів України, рішень голів місцевих державних адміністрацій та актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим (п. 16, 30 ч. 1 ст. 108 Конституції); правом звертатися з клопотанням до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Великі надії в плані посилення гарантій захисту прав і свобод людини покладаються на інститут Уповноваженого з прав людини, який існує в рамках парламентаризму. Зазначена посадова особа заповнює прогалини і компенсує недоліки судових засобів захисту, парламентського та відомчого контролю за адміністративними органами.

Уповноважений з прав людини в силу специфіки своєї природи, а також надзвичайної складності завдань забезпечення прав людини в Україні не здатний докорінно змінити ситуацію. Новий демократичний інститут робить перші кроки. Але наявний досвід його функціонування вказує на необхідність удосконалення існуючої законодавчої бази. Так, чинна Конституція у п. 17 ст. 85 містить лише згадку про цю посадову особу у зв'язку із закріпленням повноважень Верховної Ради по призначенню і звільненню з посади Уповноваженого з прав людини. Тому Основний Закон слід доповнити спеціальною нормою, яка присвячена Уповноваженому з прав людини.

Широкими повноваженнями щодо захисту прав і свобод людини наділена прокуратура України при виконанні функцій нагляду за додержанням і застосуванням законів. Діяльність органів прокуратури по вирішенню заяв і звернень громадян, перевірці сигналів преси та інших засобів масової інформації про порушення законності забезпечує своєчасний і кваліфікований розгляд кожного звернення, всебічну перевірку доводів заявника і прийняття на місці правильного рішення, поновлення порушених прав і законних інтересів громадян, притягнення до відповідальності винних осіб.

Забезпечення прав і свобод громадян неможливе без специфічного демократичного інституту, яким є адвокатура. Адвокат зобов'язаний здійснювати представництво, сприяти захисту прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб за їх дорученням в усіх органах, установах, організаціях. Вказана діяльність базується на принципах верховенства права, незалежності, гуманізму, демократизму і конфіденційності.

Таким чином, удосконалення процедур захисту прав і свобод індивіда — важливе і невідкладне завдання Української держави. На жаль, розмитість, невизначеність, а то й повна відсутність юридичних правил, які б регулювали захист громадян, свідчать про незадовільну правову ситуацію, яка склалася в суспільстві.

Семінарське заняття № 3

Тема: Адміністративна відповідальність громадян

Мета: розкрити зміст понять «адміністративне правопорушення», «адміністративна відповідальність»; навчити розрізняти адміністративний проступок і злочин; визначити особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх; розвивати вміння працювати з нормативно-правовими документами, розв'язувати ситуації юридичного характеру; виховувати негативне ставлення до правопорушень.

План:

- 1 Поняття та ознаки адміністративної відповідальності, її відмінність від інших видів юридичної відповідальності.
- 2 Адміністративне правопорушення: поняття, юридичний склад та характеристика.
- 3 Обставини, що звільняють, виключають, пом'якшують та обтяжують адміністративну відповідальність.
- 4 Адміністративні стягнення та загальні правила їх накладення.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: адміністративне право, адміністративне правопорушення, адміністративні стягнення.

Теми рефератів:

- 1 Адміністративна відповідальність неповнолітніх.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН:

підручник, презентації, мультимедійний комплекс

Література:

- 1 Конституція України.
- 2 Коровіна Л.Д. Основи правознавства. Навчальний посібник, К., 2008 р.
- 3 Правознавство: Підручник/За редакцією В.В.Копейчикова, А. М. Колодія - К.: "Юрінком Інтер" 2006 р.

Адміністративне правопорушення (проступок) — протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративне правопорушення, як і злочин, являє собою протиправну дію, проте шкода від нього (а отже, і ступінь суспільної небезпеки) значно менша. Юридична відповідальність за вчинення

адміністративного проступку регулюється нормами адміністративного права, а злочин тягне за собою настання кримінальної відповідальності, регульованої нормами кримінального права.

Ознаки адміністративного проступку полягають у такому:

- *Протиправність*. Дія або бездіяльність визнається адміністративним проступком лише тоді, коли вона прямо порушує певну норму адміністративного законодавства.
- *Суспільна небезпечність*. Проступок завдає реальної шкоди особистості, суспільству, державі або створює загрозу заподіяння такої шкоди.
- *Винність*. Діяння визнається проступком лише за наявності вини (у вигляді умислу чи необережності) особи, яка це діяння вчинила.
- *Адміністративна караність*. Адміністративне законодавство встановлює вид і міру стягнення за здійснення адміністративного проступку.

Адміністративний проступок може бути вчинений у вигляді дії або (бездіяльності). Так, адміністративними порушеннями вважають дрібне розкрадання державного, колективного або приватного майна, порушення водіями транспортних засобів правил дорожнього руху, безквитковий проїзд пасажирів у громадському транспорті, дрібне хуліганство, продаж товарів без необхідних документів, уживання алкогольних напоїв у громадських місцях, порушення митних правил та інші.

Склад адміністративного правопорушення:

- .. об'єкт;
- .. об'єктивна сторона;
- .. суб'єкт;
- .. суб'єктивна сторона.

2. *Адміністративна відповідальність*

Держава, забезпечуючи функцію керівництва суспільством, встановлює норми поведінки своїх громадян. До таких норм належать, наприклад, правила поведінки в громадських місцях, правила дорожнього руху й користування транспортом, правила торгівлі, правил техніки безпеки й охорони праці, правила полювання, рибної ловлі й охорони природних ресурсів, митні правила та інші. Вони містяться в законах, указах, урядових постановках, наказах міністрів, у рішеннях органів місцевої адміністрації. Правила адресовані громадянам, працівникам підприємств, установ і організацій, посадовим особам.

Держава суворо стягує із громадян, що порушують установлені правила, аж до залучення до кримінальної відповідальності, але частіше за подібні порушення винні особи залучаються до адміністративної відповідальності, підставою до якої є адміністративна провина.

До адміністративної відповідальності можуть притягуватися громадяни, яким виповнилося 16 років.

До осіб, що здійснили адміністративні проступки, можуть застосовуватися такі види стягнень.

Попередження. Воно виноситься в письмовій формі.

Штраф. Мінімальний розмір — 17 грн (неоподатковуваний мінімум доходів громадян), сплачується на місці або протягом 15 днів із дня вручення правопорушникові постанови про накладання штрафу. Максимальний розмір штрафу, передбачений КУпАП, становить 88 неоподатковуваних мінімумів.

Оплатне вилучення предмета, що став знаряддям здійснення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, наприклад незареєстрованої рушниці в її власника. У цьому випадку відбувається примусове вилучення предмета й наступна його реалізація з передачею вирученої суми власникові за винятком комісійних.

Конфіскація предмета, за допомогою якого здійснене правопорушення або який сам є безпосереднім об'єктом правопорушення, таким, наприклад, як контрабандний товар. При цьому відбувається примусове безоплатне повернення предмета у власність держави.

Позбавлення спеціального права, наданого громадянину, наприклад позбавлення права керування автомобілем або права на полювання.

Виправні роботи на термін до двох місяців з утриманням 20% заробітку в дохід держави.

Адміністративний арешт застосовується лише у виключних випадках на термін до 15 діб з безоплатним використанням на фізичних роботах.

Органи, що розглядають справи про адміністративні правопорушення.

Відповідно до КУпАП про адміністративні правопорушення справи розглядають такі органи:

- адміністративні комісії при районній і міській адміністрації;
- місцева адміністрація селищних і сільських рад;
- районні комісії зі справ неповнолітніх;
- районні, міські народні суди;
- органи внутрішніх справ;
- органи державних інспекцій.

Крім того, законом надане право розглядати справи про адміністративні правопорушення іншим органам і посадовим особам. До них належать контролери, лісничі, митники, інспектори — ДАІ, водні, мисливські, пожежної охорони.

3. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх

До осіб у віці від 16 до 18 років, що зробили адміністративне правопорушення, застосовуються заходи, передбачені Положенням про комісії зі справ неповнолітніх.

До таких заходів належать:

- зобов'язання привселюдно попросити вибачення у потерпілого; попередження;
- догана або суворі догани;
- відшкодування матеріального збитку;

.. передача неповнолітнього під нагляд батьків або особам, які їх заміняють, або під нагляд педагогічного або трудового колективу за їхньою згодою, а також окремим громадянам на їх прохання;

.. штраф.

У разі відсутності у неповнолітньої особи самостійного заробітку штраф стягується з батьків або осіб, які їх заміняють.

Ці заходи регулюються ст. 24 Кодексу про адміністративні правопорушення.

Запитання для повторення й обговорення

Як ви вважаєте, адміністративне правопорушення — проступок чи злочин?

Що називається адміністративним правопорушенням?

Якими є джерела адміністративного права?

Назвіть вид відповідальності за порушення правил дорожнього руху.

У чому полягають особливості адміністративної відповідальності осіб віком від 16 до 18 років?

Які органи розглядають справи про адміністративні правопорушення?

У Таїланді за жувальну гумку, викинуту на тротуар, доведеться сплатити штраф розміром 600 доларів США. Якщо в людини не виявиться грошей для сплати штрафу, її можуть посадити до в'язниці. Чи справедливе таке покарання?

Варіант II

Робота в групах.

Учитель об'єднує учнів у малі групи, пропонує розглянути ситуації і визначити, чи скоєно адміністративні правопорушення, хто може бути притягнутий до відповідальності.

Група 1. Батьки з сином (9 років), прямуючи до театру, пізно ввечері перейшли вулицю у невстановленому місті, неподалік від підземного пішохідного переходу. Співробітникам міліції, які їх зупинили, пояснили, що зробили вони це тому, що поблизу не було машин і взагалі рух вночі дуже невеликий.

Зразок відповіді Наявне адміністративне правопорушення — порушення Правил дорожнього руху, до відповідальності можуть бути притягнуті обидва дорослі пішоходи, дитина відповідальності не нестиме. Відсутність автомашин не впливає на оцінку дій порушників.

Група 2. Підлітки, гуляючи вулицею, гучно співали пісні, брутально лаялася, на зауваження перехожих не реагували або реагували лайкою. Після затримання нарядом міліції виявилось, що двом із затриманих по 14 років, одному — 15, а іншим — 17 років.

Зразок відповіді. Мало місце адміністративне правопорушення — дрібне хуліганство, але до відповідальності будуть притягнуті лише двоє підлітків, які досягнули 16 років. Можуть притягнути до відповідальності батьків інших підлітків за неналежне виконання обов'язків з виховання дітей.

Група 3. Десятикласник, якому виповнилося 16 років, протягом півроку відмовляється отримувати паспорт громадянина України. При цьому він

посилається на відсутність потреби в отриманні документа і наявність бажання отримати громадянство іншої держави. Але не може пояснити, на громадянство якої держави він має право.

Зразок відповіді. Підліток порушує вимоги законодавства, має місце адміністративне правопорушення — проживання без паспорта, хлопець може бути притягнутий до відповідальності.

Група 4. Працівник, вийшовши на обідню перерву, вжив алкогольних напоїв і повернувся на робоче місце напідпитку. Начальник цеху, виявивши це, відсторонив того від роботи і подав доповідну записку з цього приводу директору заводу.

Зразок відповіді. Громадянин вчинив правопорушення, але воно є не адміністративним, а дисциплінарним. Відповідно і стягнення буде не адміністративним, а дисциплінарним.

Семінарське заняття № 4

Тема: Правочин. Договір. Поняття, зміст, підстави виникнення правочинів

Мета: ознайомити студентів з порядком здійснення й оформлення правочинів, розвивати вміння приймати рішення, правомірно діяти та захищати свої права з використанням правових можливостей та механізмів; дискутувати, висловлювати та відстоювати власну думку; виховувати розуміння доцільності та необхідності правомірної поведінки та можливості в цьому випадку захистити свої права..

План:

- 1 Поняття та види правочинів
- 2 Форма правочину
- 3 Нікчемні правочини

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: правочин, заповіт, авторське право.

Теми рефератів:

- 1 Захист честі й гідності особи

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН:

підручник, презентації, мультимедійний комплекс

Література:

- 1 Конституція України.
- 2 Коровіна Л.Д. Основи правознавства. Навчальний посібник, К., 2008 р.
- 3 Правознавство: Підручник/За редакцією В.В.Копейчикова, А. М. Колодія - К.: "Юрінком Інтер" 2006 р.

1 Поняття та види правочинів

Правочинами визнаються дії фізичних та юридичних осіб, спрямовані на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.

Правочин (сделка) - це правомірна дія, яка вчиняється для досягнення дозволеної законом мети (набуття майна у власність шляхом купівлі-продажу; здача майна в оренду, надання послуг тощо). Отже, правочин характеризується такими ознаками:

- це завжди вольовий акт, тобто дії свідомі;
- це правомірні дії, тобто вчиняються відповідно до закону;
- спеціальна спрямованість на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків, тобто в правочину завжди присутня правова мета (набути майно у власність чи у тимчасове користування, отримати послуги чи результат роботи тощо).

Класифікація правочинів

Відповідно до підстав класифікації вирізняють такі види правочинів.

Залежно від числа сторін, волевиявлення яких потрібне на здійснення правочину:

- *односторонні* (для їх вчинення досить волевиявлення однієї особи, наприклад, заповіт);

- *двосторонні* (вимагається волевиявлення двох сторін (так, для укладення договору купівлі-продажу недостатньо бажання продавця продати річ, необхідно, щоб покупець виявив бажання її купити);

- *багатосторонні* (при укладенні яких виражається воля трьох і більше сторін, наприклад, договір про спільну діяльність).

Двосторонні і багатосторонні правочини називаються договорами (купівля-продаж, поставка, контрактація, оренда, підряд тощо).

Залежно від того, чи відповідає обов'язку однієї зі сторін зустрічний обов'язок контрагента, правочини поділяють на:

- *відплатні* (де надається зустрічне майнове задоволення у вигляді грошей, майна, роботи, послуг - купівля-продаж, міна, підряд, комісія);

- *безвідплатні* (ніякий майновий еквівалент не передбачається - договір дарування, безоплатного користування майном).

Відплатність чи безвідплатність правочинів визначається як законом, так і договором. Тому існує категорія правочинів, які залежно від умов договору можуть бути як відплатними, так і безвідплатними (наприклад, договір доручення, зберігання). Водночас, купівля-продаж, оренда - це завжди оплатні договори, оскільки в іншому випадку вони перетворюються у самостійні цивільні договори - договір дарування чи безоплатного користування майном.

Залежно від моменту укладання правочину вирізняють:

- *консенсуальні* правочини. Такий правочин вважається укладеним після того, коли сторони у належній формі погодили всі істотні умови договору, а сам правочин буде виконуватися пізніше. Так, сторони підписали договір поставки продукції, де зазначили: яка продукція і коли повинна поставлятися, її ціна, порядок розрахунків тощо. Якщо постачальник у погоджені строки не виконає своїх зобов'язань, то замовник має право на відшкодування збитків і на стягнення передбаченої договором неустойки;

- *реальні правочини*. Для того, щоб такий правочин вважався укладеним, сторонам недостатньо погодити у належній формі його істотні умови, необхідно, щоб відбулася реальна передача речі (договір позики, зберігання). Так, якщо сусід пообіцяв дати у борг гроші, а потім відмовився, не можна вимагати виконання договору, оскільки він ще не вважається укладеним.

Залежно від значення підстав правочину для його дійсності вирізняють:

- *каузальні правочини* (від лат. *causa* - причина);

- *абстрактні правочини*.

У *каузальних* правочинах безпосередньо визначена підстава їх укладання, намір досягти певного результату - стати власником майна, отримати майно у тимчасове користування та ін. Із змісту абстрактного правочину неможливо з'ясувати заради чого він укладався. Так, із векселя не зрозуміло конкретної мети його видачі - оплатити замовлений товар, послуги, роботу, повернення боргу тощо. Під умовами дійсності правочину розуміються передбачені законом вимоги, яким має відповідати будь-який правочин. Звичайно, що умови дійсності правочину залежать від його виду, характеру, змісту, суб'єктного складу, об'єкта. Так, зрозуміло, що умови дійсності договору купівлі-продажу мисливської рушниць будуть відрізнятися від договору купівлі-продажу буханця хліба чи пляшки молока, а передача на зберігання на елеватор 10 т зерна - від зберігання капелюха у гардеробі бібліотеки.

Водночас, усі правочини, незважаючи на можливу специфіку, повинні відповідати загальним умовам дійсності.

Умови дійсності правочину є такі:

1) суб'єктний склад.

Особи, які укладають правочин, повинні мати необхідну правоздатність і дієздатність. Так, неповнолітня особа віком від 14 до 18 років може укладати лише дрібні побутові правочини. Якщо неповнолітній без згоди батьків чи піклувальника уклав договір піднайму житла, то такий договір може бути визнаний у судовому порядку недійсним. Відповідно, юридична особа може укладати правочини, якщо їх укладення не обмежене її установчими документами чи законом;

2) зміст правочину не повинен суперечити закону.

Умови правочину повинні відповідати як вимогам закону, так і підзаконних актів. Так, договір купівлі-продажу кулемета між фізичними особами буде визнано недійсним, оскільки предмет договору вилучено із цивільного обігу. Не буде вважатися дійсним і договір купівлі-продажу донором нирки, оскільки Закон України "Про трансплантацію" передбачає лише безоплатне відчуження трансплантатів за винятком крові та спинного мозку. У п. 1 ст. 203 ЦК також передбачено, що зміст правочину не повинен суперечити "моральним засадам суспільства".

Ми вважаємо, що така норма за своїм характером є досить декларативною, оскільки підстави визнання правочину недійсним визначені у законі, і не завжди законні дії за своїм характером є моральними. Так, якщо боржник не повертає борг, посилаючись на пропущений позивачем строку

позовної давності і суд відмовляє у задоволенні позову, то, звичайно, рішення суду є законним, але суспільна мораль навряд чи визнає його справедливим, як і дії боржника;

3) форма правочину повинна відповідати закону.

Правочини можуть укладатися в усній, письмовій та нотаріальній формі, яку визначають самі сторони. В окремих випадках законодавець вимагає конкретної форми правочину під страхом його недійсності.

Так, зрозуміло, що довіреність на отримання заробітної плати має бути у письмовій формі, оскільки в іншому разі бухгалтерія сторонній особі Гроші просто не видасть, а, відповідно, договір купівлі-продажу квартири має укладатися в нотаріальній формі, щоб уникнути можливих зловживань та шахрайства;

4) єдність волі і волевиявлення сторін.

Якщо такої єдності немає, може йтися про укладення правочину внаслідок насильства, обману, помилки, збігу тяжких обставин, тобто коли воля сторони відсутня взагалі або ж спотворена.

Наприклад, повертаючись ввечері додому через сквер, Ви зустріли трьох хлопців, схожих на братів Кличко, які, посміхаючись, запропонували купити цеглину за 20 гривень. Залишивши собі гривню на маршрутку, Ви придбали цеглину за 15 гривень. У цьому випадку обставини укладення правочину - час, місце, суб'єктний склад договору певним чином вплинули на формування Вашого волевиявлення, тому такий правочин може бути визнано недійсним;

5) здійсненність правочину.

Правочин повинен бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що зумовлені ним.

2 Форма правочину

Формою правочину називається спосіб вираження волі його сторін. '

Форма правочину залежить від:

- суб'єктного складу правочину;
- предмета правочину;
- ціни правочину;
- строку, на який правочин укладається;
- конкретного виду правочину;

- прямих вказівок закону на форму конкретного правочину. Чинне законодавство допускає укладення правочинів в усній, простій письмовій та письмовій нотаріальній формі. Особливим способом вираження волі є укладення договору шляхом вчинення конклюдентних дій (тобто дій, які свідчать про бажання однієї сторони укласти договір на умовах, запропонованих іншою.

Наприклад, нам пропонують укласти договір перевезення пасажирів метрополітеном, за яким ми можемо з 6 години ранку до 24 години ночі користуватися цим видом транспорту, випити склянку пива в автоматі тощо. Якщо ми згодні укласти договір, від нас вимагається кинути жетон чи відповідну монету.

1. Усна (словесна) форма.

Вона застосовується у всіх випадках, коли для даного виду правочину законом не передбачено іншу форму.

Відповідно до ч. 1 ст. 206 ЦК України усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.

2. Письмова форма.

Вона полягає у тому, що правочин вчиняється шляхом фіксації його змісту за допомогою письмового тексту і підписання особами, які його вчинили. До письмової форми прирівнюється вираження волі сторін за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку (ч. 1 ст. 207 ЦК України).

Незважаючи на певну складність, письмова форма має і свої переваги:

- о забезпечує чітке вираження волі учасників і її фіксацію;
- о дозволяє у будь-який час ознайомитися з умовами правочину;
- о є належним доказом при захисті інтересів потерпілої сторони.

Відповідно до ст. 208 ЦК України у простій письмовій формі належить вчиняти:

- 1) правочини між юридичними особами;
- 2) правочини між фізичною та юридичною особою, крім тих, що повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення;
- 3) правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім тих, що повністю виконуються сторонами в момент вчинення;
- 4) інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.

Зокрема це:

- неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава (ст. 547 ЦК);
- договір купівлі-продажу товарів у кредит;
- договір дарування майнового права, договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, дарування рухомих речей особливої цінності (ст. 719 ЦК);
- найм будівлі або іншої капітальної споруди (ст. 793 ЦК);
- найм транспортного засобу за участю юридичних осіб (ст. 799 ЦК);
- найм житла (ст. 911 ЦК);
- договір піднайму житла (ст. 91 Житлового кодексу УРСР);
- договір позички між юридичними особами, а також між юридичною та фізичною особою (ст. 828 ЦК);
- договір транспортного експедирування (ст. 930 ЦК);
- договір зберігання, за яким зберігач зобов'язується прийняти річ на зберігання у майбутньому (ст. 937 ЦК);
- договір страхування (ст. 981 ЦК);
- договір управління майном (ст. 1031 ЦК);

- договір позики на суму понад 10 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (ст. 1047) ЦК);

- кредитний договір (ст. 1055 ЦК);

- договір банківського вкладу (ст. 1059 ЦК);

- договір комерційної концесії (ст. 1118 ЦК);

- договір про спільну діяльність (ст. 1131 ЦК) та деякі інші.

Обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають такі правочини:

- договори про відчуження (купівля-продаж, міна, дарування, пожертва, довічне утримання (догляд), рента, спадковий договір) нерухомого майна (статті 657, 715, 719, 729, 732, 745, 1304 ЦК);

- іпотечні договори, договори про заставу транспортних засобів, космічних об'єктів (ст. 18 Закону України "Про іпотеку"), ст. 13 Закону України "Про заставу", ст. 577 ЦК);

- договори про спільну часткову власність на земельну ділянку, купівлю-продаж земельних ділянок, про перехід права власності та про передачу права власності на земельні ділянки; про обмін земельними ділянками, які виділені єдиним масивом у натурі (на місцевості) власникам земельних ділянок (паїв) (статті 88,128,132,142 Земельного кодексу України, ст. 14 Закону України "Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)");

- договори купівлі-продажу (приватизації) державного майна, відчуження приватизованого майна (ст. 72 Закону України "Про приватизацію державного майна" ст. 23 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)");

- договори про поділ майна, що є об'єктом права спільної власності подружжя; про надання утримання; про припинення права утримання взамін набуття права на нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати; шлюбні договори; договори між подружжям про розмір та строки виплати аліментів на дитину; договори про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (статті 69, 78, 89, 94,104,189, 190 Сімейного кодексу України);

- договори найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) строком на строк понад один рік (ст. 793 ЦК);

- договори найму та договір позички транспортних засобів за участю фізичної особи (статті 799, 828 ЦК);

- договори про створення акціонерних товариств, якщо вони створюються фізичними особами (ст. 153 ЦК);

- договори управління нерухомим майном (ст. 1031 ЦК);

- заповіти (статті 1247,1249 ЦК України);

- договори про зміну черговості одержання права на спадкування (ст. 1259 ЦК);

- доручення на укладання правочинів, що потребують нотаріального форми, а також на вчинення дій щодо юридичних осіб, за винятком випадків, коли законом або спеціальними правилами допущена інша форма

довіреності; довіреності, що видаються в порядку передоручення (ст. 245 ЦК) та інші правочини.

Необхідною умовою дійсності деяких правочинів є їх державна реєстрація. Такої реєстрації, зокрема, потребує договір купівлі-продажу нерухомого майна (ст. 657 ЦК),

1. За загальним правилом порушення встановленої законом форми правочину спричиняє не недійсність правочину, а неможливість посилання на свідчення свідків у суді (ст. 218 ЦК).

Тобто порушення письмової форми, наприклад, договору позики (згідно зі ст. 1047 ЦК, договір позики між фізичними особами на суму понад десять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян повинен укладатися у письмовій формі), не спричиняє його недійсність, оскільки порядні люди, незалежно від того, укладено такий договір у належній письмовій формі чи гроші "під чесне слово" позичили сусіди, товариші по роботі, знайома дівчина, свої зобов'язання виконують. Проте, якщо між кредитором і боржником виникне спір (наприклад, позичальник "забув, що брав гроші", вважає що "вже повернув" або помер, а його спадкоємці про борг нічого не знають, то у судовому засіданні кредитор може обґрунтовувати свої вимоги лише письмовими доказами, засобами аудіо -, відеозапису, іншими доказами, але не свідченнями свідків.

2. Порушення встановленої законом простої письмової форми правочину спричиняє його недійсність лише у тому випадку, якщо це прямо передбачено законом.

Наприклад, ст. 547 ЦК України передбачає, що правочини щодо забезпечення виконання зобов'язання (йдеться про такі види забезпечення зобов'язання, як порука, застава, гарантія, завдаток, неустойка) вчиняються у письмовій формі. А в частині другій цієї статті прямо передбачено, що такі правочини, вчинені з недодержанням письмової форми, є нікчемними. Тобто, якщо при укладенні договору позики третя особа усно поручилася за боржника, такий договір поруки є нікчемним, оскільки порушена його обов'язкова письмова форма.

Недодержання вимоги закону про нотаріальну форму правочину (договору) спричиняє його нікчемність. Але із цього загального правила існує виняток. Правочин з порушенням обов'язкової нотаріальної форми може бути визнаний судом дійсним за умов: по-перше, якщо він відповідав справжній волі особи, яка його вчинила; по-друге, нотаріальному посвідченню правочину перешкоджала обставина, яка не залежала від її волі (ч. 2 ст. 219 ЦК України).

Договір з порушенням нотаріально посвідченої форми може бути визнаний судом дійсним у випадку, якщо між сторонами досягнуто згоди щодо усіх істотних умов договору і відбулося повне або часткове його виконання хоча б однією стороною, а сторона, на яку був покладений обов'язок нотаріально посвідчити договір, ухилилася від цього обов'язку. У такому разі наступне нотаріальне оформлення правочину не вимагається (ч. 2 ст. 220 ЦК України).

3 Нікчемні правочини

Нікчемним правочином або абсолютно недійсним правочином є правочин, недійсність якого встановлена законом (ч. 1 ст. 215 ЦК України).

Такий правочин не породжує передбачених законом правових наслідків і, за загальним правилом, визнання його недійсним, у суді не вимагається окрім випадків, передбачених законом (ч. 2 ст. 218, ч. 2 ст. 219, ч. 2 ст. 220, ч. 2 ст. 221, ч. 2 ст. 224, ч. 2 ст. 226 ЦК України).

До абсолютно недійсних (нікчемних) належать правочини:

1) вчинені з порушенням обов'язкової письмової та нотаріальної форми (статті 218, 219, 220 ЦК);

2) вчинені малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, окрім випадку, коли вчинення такого правочину згодом було схвалено батьками (усиновителями), опікуном (ст. 221 ЦК);

3) вчинені без дозволу органу опіки та піклування у випадках, коли така згода повинна бути обов'язковою, окрім випадку" якщо судом буде встановлено, що такий правочин відповідає інтересам підопічного (ст. 224 ЦК). Наприклад, опікун відмовляється від майнових прав підопічного; видає письмові зобов'язання від його імені; укладає договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, у тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку;

4) вчинений недієздатною фізичною особою, окрім випадку, коли такий правочин схвалено опікуном чи буде доведено, що він учинений на користь недієздатної особи (ст. 226 ЦК);

5) правочин, що порушує публічний порядок, тобто правочин, спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини, знищення майна фізичної чи юридичної особи, держави, незаконне заволодіння ним (ст. 228 ЦК);

6) удаваний правочин (ст. 235 ЦК). Удаваним є правочин, який вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили (ч. 1 ст. 235 ЦК). Тобто у даному разі завжди має місце правочин, який сторони вчинили фактично, і правочин, який сторони вчинили формально-юридично з метою замаскувати справжній правочин. Наприклад, щоб позбавити колишню дружину (співвласника квартири) можливості скористатися правом переважної купівлі, колишній чоловік (продавець) маскує договір купівлі-продажу - під договір дарування;

7) фіктивний правочин (ст. 234 ЦК). Фіктивний правочин - це правочин, укладений без наміру створення правових наслідків, тобто правочин "про людське око". На відміну від загального правила фіктивні правочини визнаються недійсними судом.

Оспорювані (або відносно дійсні) є правочини, недійсність яких прямо не встановлена законом, але якщо зацікавлена особа оспорує такий правочин, він може бути визнаний судом недійсним (ч. 3 ст. 215 ЦК).

На відміну від нікчемного, оспорюваний правочин у момент вчинення породжує для його сторін цивільні права та обов'язки, а тому є дійсним.

Проте порушення умов дійсності правочинів у момент вчинення зумовлює можливість оспорення їх зацікавленою особою і винесення судом рішення про його недійсність.

Розрізняють такі види оспорюваних (або заперечених) правочинів:

1) вчинений неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (ст. 222 ЦК). Неповнолітні у віці від 14 до 18 років можуть укласти лише та правочини, які виходять за межі дрібних побутових, лише за згодою батьків (піклувальників) в іншому разі за позовом зацікавленої особи такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Наприклад:

ЗАЯВА

Наш син, Квакін Михайло Іванович, який народився 15 грудня 1993 р., без нашого відома 23 лютого 2008 р. уклав із своїм знайомим Перепелицею Максимом Кіндратовичем договір міни, обмінявши мобільний телефон "NOKIA" (заводський номер ВК № 4444465) на боксерські рукавички та боксерську грушу. Оскільки укладений договір нами вважається недоцільним і не вигідним, 25 лютого ми звернулися до Перепелиці М.К. з проханням повернути мобільний телефон і отримати назад рукавички та грушу, але взаємопорозуміння не знайшли.

У зв'язку з тим, що наш син без нашої згоди уклав договір міни, керуючись ч. 2 ст. 222 ЦК України,

ПРОСИМО:

1. Визнати укладений 23 лютого 2005 р. договір міни між Квакіним Михайлом Івановичем та Перепелицею Максимом Кіндратовичем недійсним.

2. Зобов'язати Перепелицю Максима Кіндратовича повернути нам отриманий за договором міни мобільний телефон "NOKIA" (заводський номер ВК № 4444465) і прийняти назад належні йому боксерські рукавички та боксерську грушу.

Підписи: Квакін І.М., Квакіна О.С.

2) вчинений фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності (ст. 223 ЦК). Правочин, учинений особою за межами цивільної дієздатності без згоди піклувальника, може бути або згодом схвалений, або оспорений;

3) вчинений дієздатною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст. 225 ЦК). Із-за різного роду обставин (хвороба, сп'яніння тощо) особа на момент укладення правочину могла не розуміти значення своїх дій. Такий правочин може бути визнаний недійсним за позовом цієї особи, а в разі її смерті - за позовом інших осіб, цивільні права або інтереси яких порушені;

4) вчинений юридичною особою, якого не мала права вчиняти (ст. 227 ЦК). Правочин юридичної особи, вчинений нею без відповідного дозволу (ліцензії), може бути визнаний судом недійсним;

5) вчинений під впливом помилки (ст. 229 ЦК). Правочин може бути визнаний недійсним за позовом особи, яка помилялась, лише у разі помилки щодо обставин, які мають істотне значення. Це може бути помилка у праві

(особа вважала, що їй майно дарують, а пізніше з'ясувалося, що продають), у предметі, змісті, суб'єктному складі тощо;

6) вчинений під впливом обману (ст. 230 ЦК). Обман може бути здійснено як шляхом учинення активних дій (парфуми фахівські видають за французькі), так і шляхом бездіяльності (при огляді квартири, яка продається, власник не повідомив покупця, що поруч - аеропорт);

7) вчинений під впливом насильства (ст. 231 ЦК). Правочин може бути визнаний судом недійсним, якщо буде доведено, що воля особи була спотворена від впливом фізичного чи психічного тиску;

8) вчинений у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною (ст. 232 ЦК). Суд може визнати правочин недійсним з цих причин лише у разі умисної змови представника однієї сторони з іншою;

9) вчинений під впливом тяжкої обставини (ст. 233 ЦК). Такі правочини інколи називають "кабальними", оскільки особа змушена була укласти правочин на край не вигідних для неї умовах у зв'язку з обставинами, які склалися (наприклад, змушена була за безцінь продавати речі, щоб терміново придбати дорогі ліки).

Правові наслідки визнання правочину недійсним

Правові наслідки визнання правочину недійсним пов'язані насамперед із правовою долею отриманого за правочином.

Загальне правило, яке визначає правову долю набутого сторонами за правочином (майна, грошей тощо), міститься у ст. 216 ЦК, де зазначено, що у разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, - відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

Це правило у науці цивільного права називається двосторонньою реституцією, тобто кожна зі сторін повертає все набуте за правочином.

Двостороння реституція, як правовий наслідок визнання правочину недійсним, передбачена при укладенні правочину:

- з малолітнім (ст. 221 ЦК);
- з неповнолітнім (ст. 222 ЦК);
- з недієздатним (ст. 226 ЦК);
- з порушенням простої письмової форми (ст. 218 ЦК);
- з порушенням нотаріальної форми (ст. 220 ЦК);
- юридичною особою, на який вона не мала права (ст. 227 ЦК);
- під впливом помилки (ст. 229 ЦК);
- внаслідок збігу тяжких обставин (ст. 233 ЦК).

Окрім цього, коли недійсним правочином завдано збитків чи заподіяна моральна шкода другій стороні або третій особі, вони підлягають відшкодуванню винною стороною.

Для наслідків деяких видів недійсних правочинів можуть застосовуватися інші правила:

- відшкодування збитків у подвійному розмірі та відшкодування моральної шкоди Цей обов'язок покладається на сторону, яка примусила контрагента укласти правочин, застосувавши фізичне чи психічне насильство або обман (статті 230, 231 ЦК).

Семінарське заняття № 5

Тема: Праця жінок. Порядок ведення трудових книжок

Мета: ознайомити студентів з основними нормами, що регулюють трудові відносини, поняттям та порядком притягнення працівників до дисциплінарної та матеріальної відповідальності; розвивати вміння складати порівняльні таблиці, виховувати повагу до трудової дисципліни..

План:

- 1 Праця жінок.
- 2 Праця неповнолітніх.
- 3 Порядок ведення трудових книжок.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: дисциплінарна та матеріальна відповідальність, трудова дисципліна, скорочений та неповний робочий час, надурочні, заохочення, стягнення.

Теми рефератів:

- 1 Людина на роботі (презентація)

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН:

підручник, презентації мультимедійний комплекс

Література:

- 1 Конституція України.
- 2 Коровіна Л.Д. Основи правознавства. Навчальний посібник, К., 2008 р.
- 3 Правознавство: Підручник/За редакцією В.В.Копейчикова, А. М. Колодія - К.: "Юрінком Інтер" 2006 р.

1 Праця жінок

Враховуючи фізіологічні, психологічні, вікові та інші особливості, правове регулювання трудових відносин жінок та молоді має певні відмінності щодо інших категорій працівників.

Особливості правового регулювання праці жінок та молоді відображені в окремих главах КЗпП (гл. **XII** "Праця жінок" і гл. **XIII** "Праця молоді") і Закону України "Про охорону праці".

Встановлення більш сприятливих і легких умов праці для жінок пов'язане з фізіологічними особливостями жіночого організму і виконанням жінками функції материнства.

Законодавством про працю заборонено:

- застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім

деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню);

- залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Граничні норми підіймання і переміщення вантажів при чергуванні з іншою роботою - 10 кг, а при постійному - 7 кг. Сумарна вага переміщуваних вантажів протягом однієї години роботи не повинна перевищувати 350 кг при підійманні з робочої поверхні та 175 кг - з підлоги;
- залучення жінок до робіт у нічний час за винятком тих галузей народного господарства, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід;
- залучення до робіт у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні, направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років;
- жінки, що мають дітей віком від 3 до 14 років або дітей-інвалідів, не можуть залучатись до надурочних робіт або направлятись у відрядження без їх згоди;
- вагітним жінкам відповідно до медичного висновку знижують норми виробітку, норми обслуговування або переводять їх на іншу роботу, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів, із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою;
- жінки, які мають дітей віком до трьох років, в разі неможливості виконання попередньої роботи переводяться на іншу роботу із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою до досягнення дитиною віку трьох років;
- на підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів - 70) календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів;
- у разі, якщо дитина потребує домашнього догляду, жінці в обов'язковому порядку надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку;
- за бажанням жінки у період перебування її у відпустці для догляду за дитиною вона може працювати на умовах неповного робочого часу або вдома. При цьому за нею зберігається право на одержання допомоги в період відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- жінкам, які усиновили новонароджених дітей безпосередньо з пологового будинку, надається відпустка з дня усиновлення тривалістю 56 календарних днів (70 календарних днів - при усиновленні двох і більше дітей) з виплатою державної допомоги у встановленому порядку;

- жінці, яка працює і має двох і більше дітей віком до 15 років або дитину-інваліда, за її бажанням щорічно надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 5 календарних днів без урахування вихідних;
- жінкам, що мають дітей віком до півтора року, надаються, крім загальної перерви для відпочинку і харчування, додаткові перерви для годування дитини. Ці перерви надаються не рідше ніж через три години тривалістю не менше 30 хвилин кожна. За наявності двох і більше грудних дітей тривалість перерви встановлюється не менше години. Перерви для годування дитини включаються в робочий час і оплачуються за середнім заробітком;
- забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до 3 років, а одиноким матерям - за наявністю дитини віком до 14 років або дитини-інваліда.

Держава гарантує працездатній молоді рівне з іншими громадянами право на працю. Молодими громадянами вважаються громадяни України віком від 15 до 28 років. Вони займають проміжне становище між дитинством і зрілістю. Соціальне становище молоді дає можливість передбачити майбутнє суспільства. Тому проблемам молоді держава приділяє значну увагу, в тому числі й засобам регулювання її правового статусу. Особливі умови праці молоді встановлюються з метою забезпечити їй нормальний фізіологічний розвиток.

Згідно ст.ст.196,197 КЗпП і Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", держава для всіх підприємств і організацій встановлює броню прийому на роботу і професійне навчання молоді, а також гарантує надання їй першого робочого місця на строк не менше двох років, а молодим фахівцям, що закінчили державні навчальні заклади - не менше трьох років. Будь-які прямі або непрямі обмеження прав і свобод молоді залежно від віку, крім передбачених чинним законодавством, є протиправними і тягнуть за собою відповідальність, встановлену законами України.

На кожному підприємстві, в установі, організації має вестися спеціальний облік неповнолітніх працівників із зазначенням дати їх народження (ст. 189 КЗпП).

Згідно ст.187 КЗпП неповнолітні у правових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України.

2 Праця неповнолітніх

Основними особливостями праці неповнолітніх є:

- не допускається прийняття на роботу осіб молодше 16 років (крім окремих винятків);

- прийом на роботу неповнолітніх здійснюється тільки після їх попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення ними 21 року, вони щороку підлягають обов'язковому медичному огляду;
- їм не встановлюється випробувальний строк при першому прийнятті на роботу;
- їх забороняється залучати до важких робіт і до робіт з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також до підземних робіт;
- їх забороняється залучати до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми;
- їх забороняється залучати до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні;
- для неповнолітніх встановлюється скорочений робочий день, а оплата праці проводиться як за повний робочий день;
- для неповнолітніх встановлена така тривалість робочого часу: для працівників у віці від 16 до 18 років - 36 годин на тиждень; для працівників у віці від 15 до 16 років - 24 години на тиждень; для працюючих у період канікул учнів у віці від 14 до 15 років - 24 години на тиждень.
- щорічна основна відпустка для неповнолітніх тривалістю 31 календарний день надається в зручний для них час (як правило, літній), а у перший рік роботи відпустка надається за їх заявою до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на даному підприємстві, в установі, організації;
- звільнення неповнолітніх працівників з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) комісії в справах неповнолітніх;
- звільнення неповнолітнього можливо не лише з власної ініціативи, але і з ініціативи батьків, усиновителів і піклувальників неповнолітнього, а також державних органів та посадових осіб, на яких покладено нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю у випадку, коли виконання трудового договору з неповнолітнім, у тому числі й строкового, загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси.

3 Порядок ведення трудових книжок

Трудова книжка є головним документом про трудову діяльність працівника.

Трудові книжки заводяться на всіх працівників підприємств усіх форм власності, котрі працювали на них більше п'яти днів. У тому числі на осіб, котрі є співвласниками (власниками) підприємств, селянських (фермерських) господарств, на сезонних і тимчасових працівників, а також на позаштатних

працівників за умови, що вони підлягають державному соціальному страхуванню.

На працівників, котрі працюють на умовах трудового договору і не мають прав юридичної особи, а також на працівників, які працюють на окремих громадян (як хатні робітниці, няньки, шофери, охоронники) трудових книжок не заводять. Їхня робота підтверджується довідкою організації, за участю якої був укладений трудовий договір між наймачем і працівником, а також довідкою про сплату внесків до фонду державного соціального страхування.

На осіб, які працюють за сумісництвом, трудові книжки заводяться тільки за місцем основної роботи.

Влаштуваючись на роботу, працівники зобов'язані подавати трудову книжку, оформлену в установленому порядку.

Особи, які вперше влаштовуються на роботу і не мають трудової книжки, мають пред'явити паспорт, диплом або інший документ про освіту чи професійну підготовку. Військовослужбовці, звільнені зі Збройних Сил України, пред'являють військовий квиток.

Порядок заповнення трудових книжок

Трудові книжки і вкладиші до них заповнюються у відповідних розділах українською та російською мовами.

Трудову книжку вперше заповнює власник майна або уповноважений ним орган не пізніше тижневого строку від дня прийняття на роботу.

До трудової книжки заносять:

о відомості про працівників (прізвище, ім'я та по батькові, дата народження);

о відомості про роботу, переведення на іншу постійну роботу, звільнення;

о відомості про нагородження та заохочування (про нагородження державними нагородами та відзнаками України, заохочення за успіхи в роботі та інші заохочення відповідно до чинного законодавства);

о відомості про відкриття, на які видано дипломи, про використані винаходи та раціоналізаторські пропозиції, виплачені за них винагороди.

Стягнення до трудової книжки не заносяться.

Записи у трудовій книжці слід виконувати відповідно до формулювань чинного законодавства з обов'язковим посиланням на певну статтю і пункт закону.

Всі записи у трудовій книжці робить власник майна або уповноважений ним орган після видання наказу, але не пізніше тижневого строку, а в разі звільнення - у день звільнення, причому записи мають точно відповідати тексту наказу.

Записи виконують арабськими цифрами (число і місяць - двозначними). Наприклад, якщо робітника або службовця прийнято на роботу 5 січня 1999 р., то у графі 2 трудової книжки слід зробити такий запис: "05.01.1999".

Записи виконують акуратно, ручкою кульковою або з пером, чорнилом чорного, синього або фіолетового кольорів; печаткою завіряють запис про звільнення, а також відомості про нагородження та заохочення.

З кожним записом до трудової книжки на підставі наказу про призначення на роботу, переведення та звільнення власник майна або уповноважений ним орган зобов'язаний ознайомити працівника під розписку в особистій картці.

У разі виявлення неправильного або неточного запису відомостей про роботу, переведення, а також про нагородження та заохочення тощо, виправлення виконує власник майна або уповноважений ним орган, який зробив цей запис.

На прохання працівників, власник майна або уповноважений ним орган видає завіреним виписки з трудових книжок з відомостями про роботу.

Якщо підприємство, де був зроблений неправильний або неточний запис, ліквідовано, то відповідний запис робить правонаступник і засвідчує це печаткою, а у разі його відсутності - вища організація, якій було підпорядковане ліквідоване підприємство, а в разі її відсутності - обласний архів або держархів.

Виправлені відомості про роботу, переведення на іншу роботу, нагородження, заохочення та ін. мають повністю відповідати оригіналу наказу або розпорядження.

У розділі "Відомості про роботу", "Відомості про нагородження", "Відомості про заохочення" трудової книжки (вкладиша) не дозволяється закреслювати раніше внесені неточні або неправильні записи.

У разі потреби (наприклад, для заміни запису відомостей про роботу) після зазначення відповідного порядкового номера, дати внесення запису в графі 3 пишуть: "Запис за № таким-то є недійсним, прийнято за такою-то професією (на посаду)", а у графі 4 повторюють дату і номер наказу (розпорядження) власника майна або уповноваженого ним органу, запис з якого неправильно внесено до трудової книжки.

У такому ж порядку визнається недійсним запис про звільнення та переведення на іншу постійну роботу в разі незаконного звільнення або переведення, встановлених органом, який розглядає трудові спори, і робиться запис про поновлення на попередній роботі або про зміну формулювання причини звільнення. Наприклад, пишуть: "Запис за № таким-то є недійсним, поновлено на попередній роботі". При зміні формулювання причин звільнення пишуть: "Запис за № таким-то є недійсним, звільнено..." і наводять нове формулювання. У графі 4 в такому разі зазначають посилання на наказ про поновлення на роботі або про зміну формулювання причин звільнення.

За наявності у трудовій книжці запису про звільнення або переведення на іншу роботу, надалі визнаного недійсним, на прохання працівника видають дублікат трудової книжки без внесення до неї запису, визнаного недійсним.

Відомості про працівника записують на першій сторінці (титульній) трудової книжки. Прізвище, ім'я та по батькові (повністю, без скорочення або зміни імені та по батькові та ініціали) і дату народження зазначають за свідоцтвом про народження.

Після закінчення дати заповнення трудової книжки працівник своїм підписом завіряє правильність внесених відомостей. Першу сторінку (титульну сторінку) трудової книжки підписує відповідальна за видачу трудових книжок особа, потім ставить печатку підприємства (або печатку відділу кадрів), де вперше заповнюється трудова книжка.

Заміну записів у трудових книжках про прізвище, ім'я та по батькові і дату народження виконує власник майна або уповноважений ним орган за останнім місцем роботи на підставі документів (паспорта, свідоцтва про народження, про шлюб, про розірвання шлюбу, про зміну прізвища, ім'я та по батькові тощо) з посиланням на номер і дату цих документів). Зазначені зміни вносять на першу сторінку (титульну) трудової книжки. Однією рисою закреслюють, наприклад, колишнє прізвище або ім'я, по батькові, дату народження, записують нові дані з посиланням на відповідні документи на внутрішньому боці обкладинки і завіряють підписом керівника підприємства або спеціально уповноваженої ним особи і печаткою підприємства або печаткою відділу кадрів.

У графі 3 розділу "Відомості про роботу" як заголовок пишуть повну назву підприємства. Під цим заголовком у графі 1 ставлять порядковий номер запису, що вноситься, у графі 2 - дату прийняття на роботу.

У графі 3 пишуть: "прийнято або призначено до такого-то відділу, підрозділу, на дільницю, виробництво" із зазначенням конкретної назви, а також роботи, професії або посади і набутого розряду. Записи про назву роботи, професії або посади, на яку прийнято працівника, виконують для робітників та службовців відповідно до назв професій і посад, зазначених у Єдиній державній класифікації професій всіх категорій працівників на підставі міжнародних стандартів.

Якщо працівник має право на пенсію за віком на пільгових умовах, запис до трудової книжки вносять на підставі наказу, виданого за результатами атестації робочих місць.

Якщо працівнику в період роботи присвоюють новий розряд, то про це у встановленому порядку роблять відповідний запис.

Запис про роботу за сумісництвом, оформлену за встановленим порядком, у трудовій книжці виділяють окремим рядком. Запис відомостей про роботу за сумісництвом виконує, за бажанням працівника, власник майна або уповноважений ним орган.

Переведення працівника на іншу постійну роботу на тому ж підприємстві оформляють так само, як і прийняття на роботу.

Якщо за час роботи працівника назва підприємства змінилась, то це окремим рядком у графі 3 трудової книжки роблять запис: "Підприємство таке-то з такого-то часу перейменовано на таке-то", а у графі 4 зазначають підставу перейменування: наказ (розпорядження) його дату і номер.

Студентам, слухачам курсів, учням, аспірантам, які мають трудові книжки, навчальний заклад (наукова установа) вносить записи про термін навчання на денних відділеннях (у тому числі підготовчих) вищих навчальних закладів. Підставою для таких записів є наказ навчального закладу (наукової установи) про зарахування на навчання та про відрахування з числа студентів, учнів, аспірантів.

Для студентів, учнів, аспірантів, які раніше не працювали та через ці обставини не мали трудових книжок, відомості про роботу в студентських таборах, на виробничій практиці, а також про виконання науково-дослідницької госпродовірної тематики на підставі довідок вносять на підприємстві, де вони працюватимуть.

До трудових книжок за місцем роботи вносять окремим рядком з посиланням на дату, номер і назву відповідного документа такі записи:

о про термін служби у Збройних Силах України та інших військах, де на тих, хто відбуває службу, не поширюється законодавство про працю і соціальне страхування, із зазначенням дати призову (зарахування) і дати звільнення зі служби;

о про термін навчання у професійних навчально-виховних закладах, у навчально-курсівих комбінатах (центрі, пункті тощо);

о про термін навчання у вищих навчальних закладах (сюди входить і термін роботи у студентських таборах, на виробничій практиці та виконання науково-дослідницької господарської тематики) та про термін навчання в аспірантурі;

о про термін роботи як членів колгоспу - у разі, якщо чинним законодавством передбачено зарахування цієї праці до загального трудового стажу;

о про термін доглядання за інвалідом 1-ї групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також за пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, або за престарілим, який досяг 80-річного віку (згідно з медичним висновком);

о безробітним особам - про період одержання допомоги "по безробіттю" - запис до трудової книжки вносить орган державної служби зайнятості населення.

Наведені записи вносять до трудової книжки до занесення відомостей про роботу на цьому підприємстві.

При відновленні у встановленому порядку безперервного стажу для визначення допомоги з державного соціального страхування до трудової книжки працівника за останнім місцем роботи у графу 3 розділу "Відомості про роботу" вносять такий запис: "безперервний стаж роботи відновлено з такого-то числа, місяця, року", у графі 4 наводять посилання на постанову президії відповідної ради профспілок або президії ЦК відповідної галузевої профспілки.

Працівникам, зайнятим на сезонних роботах у галузях народного господарства, де чинним законодавством допускається підсумки періодів сезонної роботи та збереження безперервного трудового стажу у разі

повернення в установлений термін на сезонну роботу після міжсезонної перерви, до графі 2 зазначеного розділу трудової книжки вносять такий запис: "Безперервний стаж роботи зберігається".

Трудові книжки громадян, які працюють за трудовими договорами в іноземних представництвах, а також іноземних кореспондентів, співробітників міжнародних організацій та інших прирівняних до них громадян на території України, зберігаються: у м. Києві - у Генеральній дирекції Київської державної адміністрації по обслуговуванню іноземних представництв; у Автономній Республіці Крим та областях - у департаментах зовнішніх зв'язків обласних державних адміністрацій; у м. Севастополі - у міській державній адміністрації.

Ці організації роблять відмітки у трудових книжках про прийняття на роботу і звільнення з роботи відповідно до трудових договорів і довідок наймачів. Під час влаштування на роботу вносять такий запис: "прийнято на роботу в систему Генеральної дирекції Київської державної адміністрації по обслуговуванню іноземних представництв", а при звільненні: "Звільнено з роботи з системи Генеральної дирекції Київської державної адміністрації по обслуговуванню іноземних представництв" із посиланням на відповідні статті КЗпП України. Запис, зроблений у трудовій книжці іноземними представництвами, іноземними кореспондентами, співпрацівниками міжнародних організацій та іншими прирівняними до них іноземцями на території України, є недійсними.

До трудових книжок працівників у розділ "Відомості про нагородження" заносять відомості про нагородження державними нагородами України та відзнаками України, у розділ "Відомості про заохочення" - відомості про заохочення за успіхи у праці.

До трудових книжок не заносять відомості про премії, передбачені системою заробітної плати або виплата яких є регулярною.

Порядок занесення відомостей про винагороди та заохочення такий: у графі 3 відповідного розділу трудової книжки пишуть назву підприємства у вигляді заголовка; нижче у графі 1 - порядковий номер запису (нумерація зростає протягом усього періоду трудової діяльності працівника); у графі 2 - дату нагородження або заохочення; у графі 3 - хто нагородив або заохотив працівника, за які досягнення і якою винагородою або заохоченням; у графі 4 - підставу запису (дату, номер і назву документа).

Записи про причини звільнення у трудовій книжці мають бути у повній відповідності з формулюванням чинного законодавства з посиланням на певну статтю, пункт закону, наприклад: "Звільнено у зв'язку з прогулом без поважних причин, п. 4, ст. 40 КЗпП України".

У разі розірвання трудового договору з ініціативи працівника з причин, за яких законодавство передбачає надання певних пільг і переваг, запис про звільнення вносять до трудової книжки із зазначенням цих причин, наприклад: "Звільнено за власним бажанням у зв'язку із зарахуванням до вищого навчального закладу, ст. 38 КЗпП України".

Запис про звільнення до трудової книжки працівника вносять за такими правилами: у графі 1 розділу "Відомості про роботу" - порядковий номер запису: у графі 2 - дата звільнення (10.10.1998 р.); у графі 3 - "Звільнено за скороченням штатів, п. 1 ст. 40 КЗпП України"; у графі 4 - дата і номер наказу про звільнення.

У разі переведення з одного підприємства до іншого за погодженням між їх керівниками у графі 3 наводять посилання на погодження: "Звільнити у зв'язку з переведенням на роботу до такого-то підприємства, п. 5 ст. 36 КЗпП України".

У разі переходу на виборну посаду до графі 3 вносять такий запис: "Звільнити у зв'язку з обранням на виборну посаду до такої-то організації, п. 5 ст. 36 КЗпП України".

У разі розірвання трудового договору з ініціативи власника майна або уповноваженого ним органу у зв'язку із заходами щодо вдосконалення організації управління промисловістю та іншими галузями народного господарства, крім підприємств, передбачених чинним законодавством, наводяться посилання на відповідне рішення Уряду України. Наприклад, у графі 3 пишуть: "Звільнено за скороченням штатів (чи чисельності) працівників, п. 1 ст. 40 КЗпП України".

У разі призначення пенсії за віком, пенсії за вислугу років, працівник органу соціального забезпечення у розділі трудової книжки "Відомості про призначення пенсії" ставить штамп "Пенсію призначено".

Вкладиш до трудової книжки

У разі, якщо всі сторінки відповідних розділів трудової книжки заповнені, її доповнюють вкладишем, який вшивають до трудової книжки. Власник майна або уповноважений ним орган за місцем роботи працівника заповнює та веде вкладиш у такому самому порядку, що й трудову книжку.

Вкладиш без трудової книжки недійсний.

Про кожний вкладиш на першій сторінці (титульній) трудової книжки зверху ставлять штамп розміром 10x25 мм з написом "Видано вкладиш" і тут же зазначають серію і номер вкладиша. Про кожний наступний вкладиш має ставитись новий штамп із зазначенням його номера та серії.

Семінарське заняття № 6

Тема: Основи сімейного права. Права та обов'язки подружжя, батьків, дітей

Мета: ознайомити студентів з основами сімейного права, розвивати вміння аналізувати нормативно-правові акти, порівнювати правові явища, виховувати повагу до старшого покоління, до батьків.

Методи: словесні, мозковий штурм

План:

- 1 Поняття сімейного права. Порядок укладання шлюбу.
- 2 Недійсність шлюбу
- 3 Права та обов'язки подружжя.
- 4 Права та обов'язки батьків, дітей, інших членів сім'ї та родичів

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН:

підручник, презентації мультимедійний комплекс, витяги з Сімейного кодексу України.

Література:

- 1 Конституція України.
- 2 Коровіна Л.Д. Основи правознавства. Навчальний посібник, К., 2008 р.
- 3 Правознавство: Підручник/За редакцією В.В.Копейчикова, А. М. Колодія - К.: "Юрінком Інтер" 2006 р.

1 Поняття сімейного права. Порядок укладання шлюбу

1. Відносини, що регулюються сімейним правом (відносини між батьками та дітьми, подружжям, іншими родичами).
2. Джерела сімейного права (Сімейний кодекс України, Закони України тощо).
3. Основні принципи сімейного права (рівність чоловіка та жінки, можливість застосування договору, звичаю, якщо вони не суперечать закону).
4. Умови, необхідні для вступу до шлюбу (шлюбний вік, вільна згода сторін, з використанням схеми на с. 185 підручника).

Робота в малих групах (аналіз ситуацій) за темою «Права та обов'язки подружжя»

Робота з використанням витягів з Сімейного кодексу України (с. 186 підручника) та схеми «Майно подружжя (с. 187 підручника).

1. Проаналізуйте пропоновану вам ситуацію, обговоріть її в групі.
2. Запропонуйте, як слід її розв'язати.
3. Перевірте, чи відповідає пропоноване вами рішення нормам Сімейного кодексу України.

Пропоновані ситуації

1. Юнак та дівчина уклали шлюб між собою. Між ними виникла суперечка, в якій взяли участь і батьки. Дівчина бажає залишити своє дівоче прізвище, юнак наполягає на тому, щоб обидва після укладення шлюбу взяли його прізвище, а батьки дівчини пропонують компромісний варіант — поєднати прізвища. Яке рішення, на вашу думку, відповідає закону? (Закону відповідатимуть всі три варіанти, тому розв'язати суперечки — справа молодих.)

2. Після одруження чоловік у категоричній формі почав вимагати від своєї жінки залишити роботу і займатися виключно домашнім господарством. Жінка не погодилася з цим, більше того, вона вирішила переїхати від чоловіка, з яким проживала в однокімнатній квартирі разом зі свекрухою, до своїх батьків в приватний будинок. Чоловік не погоджується з цим і наполягає на своєму, вважаючи дії дружини порушенням її обов'язку.

(Згідно із Сімейним кодексом кожен з подружжя самостійний у вирішенні питань щодо своєї роботи, місця проживання, навчання тощо, отже, дії жінки юридично можливі, вимоги ж чоловіка юридичних підстав не мають. З іншого боку, подружжя має враховувати не лише юридичний, але й моральний бік справи, намагаючись спільно розв'язувати такі проблеми.)

2 Недійсність шлюбу

1. Випадки, за яких шлюб є недійсним.
2. Випадки, за яких шлюб визнається недійсним судом.
3. Випадки, за яких шлюб може бути визнано недійсним судом.

3 Права та обов'язки подружжя

Подружжя має особисті немайнові права та обов'язки, право особистої приватної власності дружини та чоловіка, право спільної сумісної власності подружжя, права та обов'язки подружжя на утримання.

До особистих немайнових прав і обов'язків подружжя належать:

- право дружини на материнство і право чоловіка на батьківство. За законом, небажання чоловіка мати дитину або нездатність його до зачаття дитини, так само як відмова дружини від народження дитини або нездатність її до народження дитини, може бути причиною розірвання шлюбу;

- обов'язок подружжя піклуватися про сім'ю (не тільки матеріально, а передусім через побудову сімейних відносин на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги, відповідальності за свою поведінку);

- право дружини та чоловіка на: повагу до своєї індивідуальності, фізичний та духовний розвиток, зміну прізвища, розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї, особисту свободу. Останнє право включає право дружини і чоловіка на вибір місця свого проживання та припинення шлюбних відносин. Важливим аспектом цього права є законодавче положення про те, що примушування до припинення шлюбних відносин або їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на особисту свободу і може мати наслідки, встановлені законом.

Визначення змісту права особистої приватної власності дружини та чоловіка пов'язане з тим, що кожен з подружжя може мати майно, яке є його особистою приватною власністю. Особливістю цього майна, з правової точки зору, є те, що режим володіння та користування таким майном визначають не спільно дружина і чоловік, а той з подружжя, хто є власником майна. При цьому при користуванні та розпорядженні таким майном мають враховуватися інтереси сім'ї, насамперед дітей.

Особистою приватною власністю одного з подружжя є:

- майно, набуте ним до шлюбу;
- майно, набуте ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування, або за кошти, які належали йому особисто;

- речі індивідуального користування, в тому числі коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя;
- премії, нагороди, які дружина, чоловік одержали за особисті заслуги; кошти, одержані як відшкодування за втрату (пошкодження)
- речі, яка їй (Йому) належала, а також на відшкодування завданої їй (йому) моральної шкоди;
- страхові суми, одержані нею (ним) за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням. Суд може визнати особистою приватною власністю одного з подружжя й інше майно.

Право спільної сумісної власності подружжя означає, що обидва з подружжя є співвласниками певного майна, яке є для них спільним. Особливістю правового режиму сумісної власності є те, що у спільному майні не визначається частка кожного з подружжя.

На праві спільної сумісної власності дружині та чоловікові належить майно, набуте ними за час шлюбу. При цьому визнання такого майна спільною сумісною власністю не залежить від того, що один з подружжя не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самотійного заробітку (доходу).

Об'єктами права спільної сумісної власності подружжя є:

- заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок у банківську (кредитну) установу;
- речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя.

Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної вартості, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. Вони розпоряджаються спільним майном за взаємною згодою.

Розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте під час шлюбу, а також те, що дружина і чоловік мають право на поділ такого майна, незалежно від розірвання шлюбу. Порядок поділу зазначеного майна визначається законом або домовленістю між подружжям, шлюбним договором.

Право спільної сумісної власності на майно, набуте під час спільного проживання, виникає також у жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою.

Права та обов'язки подружжя на утримання базуються на таких принципах побудови сімейних відносин, як взаємодопомога та підтримка. Правовим обов'язком дружини та чоловіка є матеріальна підтримка один одного.

Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу.

Таким, що потребує матеріальної допомоги за законом вважається той із подружжя, заробітна плата, пенсія, доходи від використання майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Закон також передбачає особливі випадки виникнення права на утримання. Так, дружина має право на утримання від чоловіка під час вагітності, а дружина, з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка-батька дитини до досягнення дитиною трьох років. Якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку, з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка до досягнення дитиною шести років. Якщо дитина проживає з батьком, то цей чоловік має право на утримання від дружини-матері дитини.

Право особи на утримання зберігається і після розірвання шлюбу. Утримання одному з подружжя надається другим із подружжя у натуральній або грошовій формі за їхньою згодою, за рішенням суду аліменти присуджуються одному з подружжя, як правило, в грошовій формі. Право на утримання може бути припинено за законом або за домовленістю подружжя.

4 Права та обов'язки батьків, дітей, інших членів сім'ї та родичів

Права і обов'язки батьків і дітей ґрунтуються на походженні дитини, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану. Закон регулює:

- 1) особисті немайнові права і обов'язки батьків та дітей;
- 2) права батьків та дітей на майно;
- 3) обов'язок батьків утримувати дітей;
- 4) обов'язок дітей утримувати батьків.

Головними положеннями особистих немайнових прав і обов'язків батьків та дітей є те, що мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, а діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків. При цьому, зазначений паритет не залежить від того, чи перебували батьки дитини у шлюбі між собою.

До особистих немайнових прав і обов'язків батьків та дітей належать:

1) обов'язки батьків:

- належно виховувати дитину — в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини;
- піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток;
- забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя;
- поважати дитину.

Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів

покарань, які принижують людську гідність дитини. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини;

2) переважне право батьків перед іншими особами на особисте виховання дитини;

3) обов'язок дитини, повнолітніх дочки і сина піклуватися про батьків, виявляти про них турботу та надавати їм допомогу;

4) права дитини:

- на належне батьківське виховання;
- противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї;

- звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також безпосередньо до суду (якщо дитина досягла 14 років).

Невиконання батьками своїх обов'язків або неналежне здійснення прав стосовно дітей може бути підставою для позбавлення батьківських прав. Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вони: не забрали дитину з пологового будинку без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини; жорстоко поводяться з дитиною; є хронічними алкоголіками або наркоманами; вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

Права батьків і дітей на майно базуються на тому, що батьки і діти, зокрема ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна. При цьому у регулюванні майнових відносин між батьками і дітьми у законі пріоритет надається правам дітей. А саме, встановлено, що майно, придбане батьками для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини, батьки зобов'язані передати у користування дитини майно, яке має забезпечити її виховання та розвиток.

В законі закріплене ще одне правило майнових відносин батьків та дітей: майно, набуте батьками і дітьми їхньою спільною працею чи за спільні кошти, належить їм на праві спільної сумісної власності.

Батьки управляють майном малолітньої дитини без спеціального на те повноваження. Але вони зобов'язані вислухати думку дитини щодо способів управління її майном.

Закон встановлює для батьків обов'язок утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Способи такого утримання визначаються батьками за домовленістю між собою. За рішенням суду можуть присуджуватися аліменти.

У визначених законом випадках батьки зобов'язані утримувати також повнолітніх дітей. Йдеться про непрацездатних дітей та дітей, які продовжують навчання (до досягнення ними двадцяти трьох років). Це

утримання можливе за умови, що батьки можуть надавати матеріальну допомогу.

Повнолітні діти зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги. Обов'язок не виникає, якщо мати, батько були позбавлені батьківських прав або якщо буде встановлено, що вони ухилялися від виконання своїх обов'язків. Розмір аліментів на утримання батьків визначається судом.

Злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду аліментів на утримання дітей, а так само коштів на утримання непрацездатних батьків є злочином і тягне за собою кримінальну відповідальність.

Інші члени сім'ї також мають відповідні права та обов'язки. Зокрема, баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні.

Права та обов'язки, встановлені законом для братів, сестер, мають рідні (повнорідні, неповнорідні) брати та сестри. А саме, вони мають право на спілкування. Повнолітні особи мають право брати участь у вихованні своїх неповнолітніх братів та сестер, незалежно від місця їхнього проживання.

Мачуха, вітчим, які проживають однією сім'єю з малолітніми пасинком, падчеркою, мають право брати участь у їхньому вихованні. Сестра, брат, мачуха, вітчим, баба, дід мають право на самозахист своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерки, внуків, чи звернутися за захистом їх прав та інтересів до органу опіки та піклування або до суду. Всі спори участі баби, діла, прабаби, прадіда, брата, сестри, мачухи, вітчима у вихованні дитини вирішуються судом відповідно до законодавства.

Члени родини повинні піклуватися про своїх родичів. На родичів покладається обов'язок по утриманню інших членів сім'ї та родичів. Розмір аліментів, що стягуються з інших членів сім'ї та родичів на дітей і непрацездатних повнолітніх осіб, які потребують матеріальної допомоги, визначається судом у частці від заробітку (доходу) або у твердій грошовій сумі.

Семінарське заняття № 7

Тема: Законодавство України про банки і банківську діяльність

Мета: ознайомити студентів з поняттям та джерелами фінансового права, з структурою банківської системи, формувати відповідальність як платника податків

План:

- 1 Банківська система України
- 2 Види банківської діяльності.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: Банк, Національний Банк, депозит, кредит, лізинг.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН:

підручник, презентації, мультимедійний комплекс

Література:

1 Конституція України.

2 Коровіна Л.Д. Основи правознавства. Навчальний посібник, К., 2008 р.

3 Правознавство: Підручник/За редакцією В.В.Копейчикова, А. М. Колодія - К.: "Юрінком Інтер" 2006 р.

Законодавство України про банки і банківську діяльність

Банки - це установи, функцією яких є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове й розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій, передбачених чинним законодавством. Банки складають головну ланку у фінансовій системі держави.

Правовий статус банків та порядок здійснення банківської діяльності в Україні визначаються статтями 99,100 Конституції України та Законом України " Про банки і банківську діяльність" від 20 березня 1991 р.

Банки є юридичними особами, економічно самостійними і повністю незалежними від виконавчих і розпорядчих органів державної влади в рішеннях, пов'язаних з їхньою оперативною діяльністю, а також щодо вимог і вказівок, які не відповідають чинному законодавству. Банки не відповідають за зобов'язаннями держави, а держава не відповідає за зобов'язаннями банків, окрім випадків, коли сторони беруть на себе таку відповідальність.

Банківська система є дворівневою і складається з Національного банку України та комерційних банків, у тому числі Зовнішньоекономічного банку України, Ощадного банку України, республіканських та інших комерційних банків різних видів і форм власності.

Національний банк є центральним банком держави, р емісійним центром. Він проводить єдину державну політику в царині грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці, організує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому, визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн. Йому належить монопольне право на випуск грошей в обіг, а також випуск національних грошових знаків за рішенням Верховної Ради України. Основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Національний банк створює Державну скарбницю республіки і організує її діяльність, зберігає резервні фонди грошових знаків, дорогоцінні метали та золотовалютні запаси.

Національний банк представляє інтереси України у відносинах із центральними банками інших країн, у міжнародних банках та інших

фінансово-кредитних організаціях, де міждержавне співробітництво передбачене на рівні центральних банків.

Національний банк згідно з законодавством України: нагромаджує золотовалютні резерви, що зараховуються на його баланс, здійснює операції з їх розміщення (в тому числі і в іноземних банках) самостійно або через банки, уповноважені ним на виконання зовнішньоекономічних операцій.

Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом.

Керівним органом Національного банку є Правління Національного банку яке розглядає стан грошового обігу і розробляє пропозиції щодо основних напрямів державної грошово-кредитної політики; ухвалює рішення про рівень резервних вимог і нормативів, процентних ставок на кредити, що надаються комерційним банкам; веде економічні розробки в царині грошового обігу та банківської справи, методики бухгалтерського обліку і звітності; проводить іншу діяльність із виконання своїх функцій згідно зі Статутом Національного банку України.

Правління Національного банку складається з голови Правління, його заступників і членів Правління.

Комерційні банки різних видів і форм власності створюються на акціонерних або пайових засадах. Суб'єкти підприємницької діяльності без реєстрації їх у Національному банку України відповідно до законодавства не мають права використовувати у своїх назвах термін "банк" та похідні від нього словосполучення.

Засновниками, акціонерами (учасниками) комерційних банків можуть бути юридичні та фізичні особи, за винятком рад народних депутатів усіх рівнів, їхніх виконавчих органів, політичних і профспілкових організацій, спілок і партій, громадських фондів. Частка будь-кого з засновників, акціонерів (учасників) не повинна перевищувати 35% статутного фонду комерційного банку.

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону.

Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими).

Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій. Національний банк України здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій.

Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо більше 50 відсотків його активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше 50 відсотків його пасивів є вкладками фізичних осіб.

Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, цього Закону, Закону України "Про Національний банк України", інших законодавчих актів та нормативно-правових актів Національного банку України.

Банк – це установи, функцією яких є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове й розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій. Джерелами законодавчого регулювання банків є Конст Ук та ЗУ "Про банки і банківську діяльність" від 20 березня 1991 року. Банки є юр особами, економічно самостійними і повністю незалежними від виконавчих і розпорядчих органів держ влади в рішеннях, пов'язаних з їхньою оперативною діяльністю, а також щодо вимог і вказівок, які не відповідають чинному законодавству.

Банк- кредитно-фінансова установа, яка зберігає кошти і капіталовкладення, надає кредити та здійснює послуги по фінансових операціях для фізичних та юридичних осіб.

Світова практика виробила два *принципи побудови* комерційних банків:

-принцип сегментування, коли банківська діяльність обмежена певним видом операцій чи сектором грошового ринку;

-принцип універсальності, коли будь-які обмеження щодо діяльності банків на грошовому ринку знімаються

У ринковій економіці функціонують різні види банків, які класифікуються за певними ознаками:

За формою власності/бізнес-моделлю: **державні**(Державний банк - це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі. Державний банк засновується за рішенням Кабінету Міністрів України.);**приватні/комерційні** (Комерційні банки різних видів і форм власності створюються на акціонерних або пайових засадах.);**кооперативні** (Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативні банки.)

За масштабами операцій: **роздрібні** (акумулюють кошти численних клієнтів, невеликі за обсягом. При цьому потрібна розвинута інфраструктура);**оптові**. Обслуговують незначну кількість великих клієнтів, а необхідні ресурси залучають на фінансовому ринку.

За територіальним охопленням: **міжнародні; регіональні;** банки, що ведуть діяльність у **національному** масштабі (колишні спеціалізовані банки).

За колом виконуваних операцій: **спеціалізовані; універсальні.**

За порядком формування статутного фонду комерційні банки поділяються на акціонерні товариства відкритого і закритого типу та пайові банки. Характерні ознаки цих господарських товариств регламентуються Законом України «Про господарські товариства» від 16.12.93.

За наявністю мережі філій або безфілійні.

В Україні функціонують два державні банки: Український експортно-імпорتنний банк та Ощадний банк України. Решта банків є приватними і

мають статус акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю.